

194589

CERCUL PROFESORILOR SECUNDARI DIN BUCUREȘTI

ORARUL ANTEMERIDIAN

IN

GIMNAZII ȘI LICEE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

TREI CONFERINȚE

DE

GHEORGHE BOGDAN-DUICA

DIRECTORUL LICEULUI „MIHAILU-VITEAZUL”

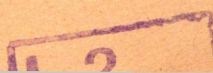

BUCUREȘTI

INSTITUTUL DE EDITURĂ ȘI ARTE GRAFICE „FLACĂRA”

No. 40, STRADA CAMPINEANU, No. 40

1915

CERCUL PROFESORILOR SECUNDARI DIN BUCUREȘTI

ORĂRUL ANTEMERIDIAN

IN

GIMNAZII ȘI LICEE

BCU Cluj / Central University Library Cluj
TREI CONFERINȚE

DE

GHEORGHE BOGDAN-DUICA
DIRECTORUL LICEULUI „MIHAILU-VITEAZUL”

BUCUREȘTI

INSTITUTUL DE EDITURĂ ȘI ARTE GRAFICE „FLACĂRA”
No. 40, STRADA CAMPINEANU, No. 40

1915

I.

Doamnelor și Domnilor,

D-l ministrul al școalelor, când a fost acî ultima oară, ne-a invitat să medităm asupra îmbunătățirilor—este cuvântul D-sale—care s'ar putea aduce întocmirilor școlare ale lui Spiru Haret. Intocmirile acestea pot să privească chestiuni mari, dar pot să privească și chestiuni mici, care însă de multe ori sunt mici numai în aparență. Chestiunea despre care-mi propun să vorbesc astăzi este dintre acestea și din parte-mi o găsesc foarte importantă, poate tocmai fiindcă a fost contestată. Imi iau deci libertatea să expun cât se poate mai pe larg rezultatul lecturilor mele asupra acestei chestiuni, cu gândul precis de-a tipări aceste conferințe.

O să fie două, poate chiar trei conferințe și îndemn pe colegi să se gândească stăruitor la aceste chestiuni cu privire la care cred că în curând se vor găsi mai mulți de acord.

Regulamentul lui Spiru Haret, datând, ca și legea sa, dela 1898, veniă într'un timp în care despre chestiunea orarului antimeridian lumea didactică fixase foarte puține lucruri bine constatate. Cine nu-și dă seama de situațiunea dela 1898, în această chestiune, n'are să poată să înțeleagă niciodată pentru ce chestiunea orarului antimeridian mai găsește adversari. Fi-rește, eu nu pot da întregul ei istoric; voi da însă câteva date, luate unele din Franța, altele din Germania, și mai ales din Germania, spre a arăta evoluțiunea chestiunei. Și anume: cum în Franța chestiunea a stat pe loc, cu toate că acolo s'a pus în-tâia oară motivaț și exact chestiunea necesităței orarului antimeridian; pe când în Germania chestiunea a fost îmbrățișată cu o mare căldură, pe care o recomand oricui ca atitudinea cea mai îndreptățită.

Notițe istorice

La 1898, deci contemporan cu legea noastră a școalelor secundare, apar în Franța întâile cercetări despre oboseala intelectuală, datorite lui Binet¹⁾; iar ultima lucrare în această direcțiune datează din 1914, este „Higiena școlară“ a lui Méry și I. Genévrier²⁾.

Intre aceste două date se petrec următoarele fapte—le spui în treacăt; unele le voiu repetă, deși sunt bine cunoscute; dar ele sunt și necesare textului, ca să aibă întregime.

Binet, la 1898, în cartea lui despre oboseala intelectuală, constată efectele pe care această oboseală le are asupra feluritelor organe importante ale corpului omenesc, și găsește, că supt influența oboselei inima își schimbă ritmul, se constată schimbări de viteză a bătăilor inimii. Binet a căutat să fixeze chiar plusul pulsațiilor datorit acestei influențe. Creerul, sporindu-și activitatea, se umple cu mai mult sânge, crește; respirațiunea devine mai puțin profundă, este mai superficială și se pare că uneori această respirațiune încetează. Nervii își reduc sensibilitatea; durerea lor se simte mai tare, la alții mai slabă, în tot cazul o slăbire generală a nervilor însoțește activitatea intelectuală. Și activitatea mușchulară suferă schimbări. Și toate aceste schimbări se pot constata cu instrumente foarte precise. Diminuarea forțelor mușchulare eră bine constatată dela 1898. Invățătura mai influențează și nutrițiunea; acest fenomen este bine cunoscut, fiindcă este mai evident. Mai multe ore de studiu produc o încetineală în nutrițiune; după mai multe luni se constată reducerea cantității absorbite și, prin urmare, diminuarea greutatei corpului. Totuși, cū toate constatările favorabile orariului antemeridian, acest orar în Franța a rămas fără aderenți, dacă esceptăm cercurile medicale.

În Franța, spune Méry³⁾, mișcarea în favoarea claselor de dimineață a fost primită foarte rece și, ceea ce pareă curios, nu

¹⁾ La fatigue intellectuelle.

²⁾ Hygiène scolaire, un volum din *Traité d'hygiène* de A. Chantemesse și E. Mosny.

³⁾ L. c., p. 386.

numai de părinți, dar chiar și de membrii corpului didactic. Un progres se constată totuși și în Franța și anume: *Orarul antemeridian s'a primit la școalele particulare instalate mai ales la țară*, ca mai adaptabil vieții școlarilor în mijlocul câmpiilor, grădinilor, pădurilor.

Deci cu privire la Franța constatăm că în această țară, la 1898, s'a pus temeiul cercetărilor asupra influențelor turburătoare sau chiar desastroase ale oboselei intelectuale asupra trupului, însă Francezii, conservatori în obiceiurile lor, au menținut vechiul orar școlar, cu excepția câtorva școale secundare, instalate la țară.

Germania, pe temeiul școlar, este fără îndoială și astăzi întâia țară. Aici, în această direcție, progresul se face cu o iuțeală de invidiat. Vă veți convinge de aceasta din câteva date pe care am să vi le prezint în mod sumar.

Pela 1900 se ridicase în Germania un protest general în contra încărcării programelor. Pe atunci elevii școalelor secundare aveau câte 6, 7 și chiar 8 ceasuri de clasă, ceea ce este o absurditate. S'au ridicat atunci pedagogii și doctorii cu protestări energice, și protestările au dus la descoperirea avantajilor orarului antemeridian, care a fost supus unei discuțiuni foarte amănunțite la Nürnberg, la congresul internațional de igienă din 1904. Au vorbit atunci o serie de pedagogi, dintre cari numesc pe Dr. E. Hinzmann, care avu cuvântul prim; între cei cunoscuți la noi citez pe A. Mathias, pe care l-am tradus în românește; și a fost și un Român bucovinean Mandicevski. Practic congresul din Nürnberg s'a terminat cu hotărârea ca orașele și autoritățile ministeriale să fie rugate să încerce, să refereze și să decidă în sfârșit ce e de făcut cu acest orar.¹⁾ Efectele asupra cărora s'a oprit comisiunea aleasă la Nürnberg au fost verificate în anul următor, la 1905, de un congres de igieniști școlari nemți, ținut la Stuttgart. Aici Hinzmann a revenit asupra chestiunii cu toate argumentele lui și i s'au adaus un psiholog și un fiziolog, Dr. Hellpach — istoricul îl fac cu intențiune ca să se vadă și cum s'a ajuns la descoperirea calităților orarului antemeridian.—

¹⁾ *Bericht über den I Internationalen Kongress für Schulhygiene. Nürnberg, 4—9 April 1904. (Ed. I. L. Schrag, Nürnberg).*

Concluziile raportului oficial al congresului dela Stuttgart au fost că elevii cu dublul orar: ante și post-meridian n'au timp suficient de lucrat acasă, n'au posibilitatea de a-și întreține sprintenia spirituală și în special n'au timp pentru lucrări individuale, o constatare care pentru toți pedagogii, cari pun temeiul pe dezvoltarea individualității și personalității e decisivă. O școală care împiedică dezvoltarea individualității este o școală mizerabilă și orice măsură care poate ajuta la crearea acestei individualități trebuie admisă. Prin urmare, acestea fiind efectele ante și post-meridianului, spuneau congresiștii dela Stuttgart, trebuie să schimbăm orariul și să admitem pe cel antemeridian, admitând în orele de după amiază numai gimnastică, înotatul—ocupație despre care la noi nici nu se pomenește—jocurile, canotagiul și apoi lucrările de acasă, independente.

Cum trebuie să fie orarul după acest congres? Putea să fie de 5 ceasuri, iar vara chiar de 6 și aceste 6 ore să se petreacă între orele 7 și 12,30, cu 5 recreațiuni de 5, 15, 5, 20, 15 minute.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Astfel de orare se *practicaseră* ani de zile dovedindu-se superioare altora: Elevii fuseseră la școală mai sprinteni, iar acasă mai veseli la muncă.

Față de pedagogii dela Stuttgart, Hellpach, care admitea antemeridianul pentru elevii claselor I—IV, a avut și un cuvânt de concesiune, pentru elevii ultimelor clase. El spunea că pentru ei s'ar putea să admitem și mai departe orariul ante și post-meridian, însă cu condițiunea ca orele post-meridiane să înceapă la 4 și să se termine la 7! Va să zică având în vedere diferitele considerațiuni constatate cu privire la efectele activității intelectuale asupra nutrițiunii, efecte constatate în toate părțile, Hellpach spunea că ar primi încă împărțirea în două jumătăți a studiilor unei zile și anume dimineața dela 8 sau 7, iar după amiază dela 4 până la 7. Cred că acest orar, neaplicat nicăeri, este imposibil.¹⁾

Igieniștii și profesorii adunați la Stuttgart au formulat un memoriu pe care l-au răspândit în toate orașele și la toate au-

¹⁾ Vezi discuțiile dela Stuttgart în *Zeitschrift für Schulgesundheitspflege*, vol. XXV (1912), p. 115—126.

toritățile. Comisiunea congresului a primit următoarele răspunsuri: Pentru orariul antemeridian cu ora de 40—45 minute s'au pronunțat vre-o 41 de orașe, dintre care multe au declarat că au practicat orariul antemeridian; numai 4 orașe au dat răspunsuri șovăitoare; 12 au spus că se vor conforma regulilor puse de acest congres; iar 21 s'au pronunțat și pentru orariul postmeridian, dar numai cu dupăamiază de muzică, gimnastică ș.a. Va să zică, imediat, vre-o 80 de orașe răspund favorabil; și nu orice fel de orașe, ceeace are importanță, ci orașe ca Danzig, Hamburg, etc.

După congresul din Stuttgart, în Germania, principiul admiterii orariului antemeridian este deci definitiv câștigat.

Dați-mi voe acum să vă dau și câteva exemple mai mărunte despre triumful lui. La 1907, de pildă, la Königsberg se introduce orariul dela 8 la 1. La Elberfeld unui director îi dă în cap să se opună orariului antemeridian, autoritatea școlară însă îi dă ordinul să revină la orariul antemeridian. Tot la 1907 comitetul german al unui congres internațional de igienă face ministerului o petițiune cerându-i să introducă pretutindeni antemeridianul. În anul 1908 se introduce la Hamburg orariul antemeridian dela 7—12; tot atunci se introduce și la Mülhausen în Alsacia, *pe motivul că elevii au de făcut o jumătate de oră de drum până la școală și nimeni nu-i poate obliga să facă patru drumuri*. La 1912 un rector din Berlin constată în *Schulstatistische Blätter* rezultatele introducerii antemeridianului și găsește că în primul an el a fost introdus în cele mai distinse și mai inteligente orașe din Germania. Deoarece vreau să fac impresie asupra d-v., să-mi dați voe să vă citesc lista: Berlin, Königsberg, Danzig, Charlottenburg, Potsdam, Breslau, Halle, Erfurt, Leipzig, Chemnitz, Hamburg etc. Insuși un consilier al ministerului de culte al Prusiei, dr. Nornberg, constată că antemeridianul este introdus (1910/11) în 236 școli secundare între care firește nu lipsesc Berlinul, Frankfurtul, Königsbergul și anume cu orariul dela 8 la 1 și vara dela 7—12¹/₂, cu recreațiuni, în total, de 60 minute.

Prin urmare vedeți că este un fel de avalanșă și în special în Germania întinderea antemeridianului la tot mai multe școli crește mereu, pentrucă nicăieri mai mult ca în Germania igiena

școlară n'a făcut progrese așa de rezezi. *Paralel cu fenomenul general al progresului igienei școlare se constată și progresul orarului antemeridian*; legătura între ele este vădită. Cu cât igiena școlară devine mai populară, cu atât și orarul antemeridian este mai mult îmbrățișat.

Așadar, ca să rezum, în Franța, de unde au pornit primele constatări în defavoarea programelor prea încărcate, nu se adoptă orariul antemeridian, pe când Germania, în chestiuni de școală este eminentemente progresistă, adoptă din tot sufletul acest orar.

Noi, îl vrem și nu-l prea vrem. Și de aceea socotesc, spre a ne putea decide, că e bine să ne dăm seama de toate motivele care au îndemnat pe atâți alții să susțină cu căldură orarul antemeridian.

Motivele sunt în primul rând motive de igienă și în al doilea rând motive de învățământ, motive tehnice. Le vom lua pe rând. Și vă rog să aveți răbdare, în interesul tratării cât mai complete a chestiunii, dacă uneori voiu spune și lucruri pe cari le știți. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Surmenajul și constatarea lui

Prima chestiune care se pune este așa zisa chestiune a surmenajului despre care s'a vorbit și la noi atât de mult încât nu mai e nevoie să accentuăm prea tare importanța chestiunii. Este suficient să ne amintim o situație, pe care eu aș descri-o așa: Ce ne închipuim noi că poate să fie un elev privit din acest punct de vedere? Răspund: Un fel de mașină fiziologică în care se produce o muncă psihică de oarecare valoare, muncă utilă. Prin urmare trebuie să ne orientăm nu numai după ce se produce psihicește, dar și după felul cum funcționează mașina fiziologică; greșelile psihice o să ne arate, fără îndoială, poticnirile din fiziologia mecanismului acesta omenesc.

Metodele de-a constata alterările fiziologice după procentul greșelilor psihice sunt cunoscute. Voiu pomeni foarte scurt despre ele și anume orientându-mă după unul dintre cei mai distinși igienisti școlari din Germania, după Dr. Altschul.¹⁾ El

¹⁾ Z. f. S. (*Zeitschrift für Schulgesundheitspflege*) XXV, p. 292.

împarte felul de a constata oboseala în trei metode: psihologică, fiziologică și biologică. Dintre ele, igienistii germani moderni—pe ceilalți nu-i cunosc complet—pun temeiul mai ales pe metoda biologică a lui Weichardt. De aceea o să-mi caut drumul spre dânsul, amintind câteva lucruri, pe care le cunoașteți, dar pe care e bine să le amintim.

Anume sunt câteva decenii de când Ranke, fiziologist german și Mosso, Italianul, au constatat cauza oboselii mușchilor: este aglomerarea de produse ale schimbului de materii. Germanii le zic *Ermüdungsstoffe*, *Reaktionsprodukte* care împiedecă regulata funcționare a mușchilor. Au trecut zece ani de atunci, până la 1900, până să vină un alt fiziolog, Verworn, pentru ca să constate din ce se ivește oboseala nervilor: aglomerări ale produselor feluritelor reacțiuni ale materiei în corp; procese himice prin urmare în nervi. La 1908 Maxwell a dovedit exactitatea acestei constatări. Va să zică, tocmai din zece în zece ani, mergând pe acelaș drum, s'a constatat ce se produce, ce se aglomerează în nervi când simțim oboseala, și atunci s'a prezintat lucrarea lui Weichardt, docent universitar, despre „*Ermüdungsstoffe*“, lucrare care a fost admirabil primită în toată publicistica¹⁾. După Weichardt controlul procesului psihologic și fiziologic a devenit posibil.

Iată ce constată Weichardt: Oboseala nu trebuie urmărită, ca până acum, într'un singur organ, de pildă în mușchii dela mână sau dela picior, ci trebuie urmărită în tot organismul și de aceea, în experiențele lui el n'a obosit un organ, ci cât a putut mai multe, nu un mușchiu, ci cât se poate mai mulți. Cu alte cuvinte, după Weichardt, ca să constați oboseala trebuie să impui copilului o muncă mușchulară sau intelectuală cât se poate mai mare. Aplicând acum la acest mod de a obosi organele principal imunizării, Weichardt a constatat că în corpul obosit al omului se produc *toxine*, contra cărora, după un cunoscut principiu, trebuie să se producă și *antitoxine*. Weichardt a și

¹⁾ W. Weichardt, *Über Ermüdungsstoffe*. Stuttgart, (Verlag Enke), 1910. Despre el vezi și A. Gibian, în *Das Wissen für Alle* (1911), p. 405—408 și 425—429 și Friedrich Lorenz, *Z. f. S.*, vol. XXII, p. 331—337 și XXIV, p. 1—28 și 85—102

găsit aceste toxine și anume în mușchii unor animale pe care le-a oboșit; toxinele le-a injectat în animale absolut odihnite sprintene și animalele s'au oboșit; injectând mai intens în organism toxinele au produs, după toate legile, antitoxinele necesare, așa încât cu serul acesta al oboșelei, câștigat din sângele cailor, a putut să desotrăvească animalele oboșite. Toxinul oboșelii l'a numit *chenotoxin*, iar antidotul *antichenotoxin*.

Friedrich Lorenz, un mare doctor din Berlin, făcând o apreciere critică asupra lucrării lui Weichardt, constată: „Efectul otrăvitor al chenotoxinului în organismul normal s'a observat rar fiindcă lui îi stă la dispoziție, în mod surprinzător, formarea anticheonotoxinului. Iar dacă formarea acestuia este suficientă, efectul chenotoxinului în sângele cald nu este dăunător, ci priincios, deoarece el produce o imunizare activă și deci un spor de puțință de lucru“.

† Oboșeala nu se vede; se constată psihologicește și fiziologicește; acum se poate constata și chimicește; acum, în urma lucrărilor lui Weichardt, nu mai e permis să șovăim nici un moment asupra acestui simplu adevăr: Ori de câte ori copilul oboșește înseamnă că în organismul lui s'au produs otrăvuri care trebuiesc desotrăvite.

Efectele toxinelor asupra vieței intelectuale încep a fi constatate și în noua psihologie pedagogică care a rămas cam necunoscută în România. Unul din cei mai buni psihologi germani de felul acesta, Dr. Stadelmann, care ne și spune că face psihologie medicinală, fixează efectele oboșelei, dar, împreună cu Lorenz și ceilalți, își dă toate silințele să constate ce contraefecte ar avea antichenotoxinul.

Cunoaștem și noi, mai de mult, efectele psihologice ale oboșelei: lipsa de atenție, lipsa de memorie, superficialitatea asociațiunii și defectuositatea asimilării. Lucrurile acestea sunt absolut fatale; cauza o constată Weichardt: e chenotoxinul și atunci, antichenotoxinul introdus în organism ar trebui să ne asigure tocmai o puțință mai mare de atențiune, un spor de memorie, o scurtare a timpului de reacțiune, deci sprinteneala, puțința de a face asociațiunile în învățământ, deci, pentru elev, puțința de a se prezenta profesorului ca un elev cu care se poate lucra. Eră natural ca, precum s'a găsit un atitoxin pen-

tru turbare ori coleră, să se poată găsi și pentru toxinul obo-selii. Și oamenii au ajuns prin urmare la ideia că acest anti-chenotoxin trebuie preparat; iar pentru unii nu-i exclusă per-spectiva să ridicăm odată oboseala, s'o „vindecăm“ prin anti-chenotoxinul întrebuițat ca un fel de medicină. Antichenotoxi-nul, în doze minime, a scăzut într'adevăr efectele chenotoxinu-lui unde s'a aplicat. L'a aplicat Friedrich Lorenz așa: A luat 10—20 picături de antichenotoxin, le-a amestecat cu 10 cm.³ soluțiune cu sare (8⁰/₀) și cu pulverizator l'a împrăștiat în aerul claselor. Care a fost efectul? Efectele le constată Lorenz astfel: „Antidotul sporește puțința de muncă până la oare-care grad, cam ca recreația firească în aer ozonat“.

Pentru chestiunea mea scot de aici următoarea modestă con-cluziune Nu se poate să nu dăm considerație dovezilor că oboseala este un proces himic dăunător, care trebuie ridicat ori de câte ori se prezintă și *la timpul în care se prezintă, iar nu mai târziu*; și că, prin urmare, voind să studiem copilul din acest punct de vedere, va trebui să studiem toate mijloacele și modurile de a-l obo-si, adică *toate mijloacele care-l obo-sesc, nu numai unele*, căci ori de unde ar veni oboseala, tot obo-seală rămâne și tot otrăvuri produce.

Domnilor colegi, în școală aflăm multe motive de oboseală: aerul viciat, munca, emoțiunile și deci *ca să recreem copilul trebuie să-l isgonim cât mai mult din școală* și atunci, pornind dela experiențe pozitive—și cu Weichardt în mână—*cerem cât mai puțină școală fără să jertfim*, bine înțeles, *rezultatele la care trebuie să ajungem*.

În sprijinul lui Weichardt vin acum mulți alți doctori cari spun: Dacă otrăvurile sunt în organism, ele trebuie să altereze ceva mai mult decât numai nervii cu care se lucrează intelec-tual. Cercetări de-acestea ne aduce la cunoștință—de exem-ple—(doctorul Helwig¹⁾). El și-a zis că otrăvuri trebuie să fie și în sângele elevilor și atunci a studiat la microscop sângele ele-vilor pe cari îi îngrijiă într'un internat. Și a găsit într'adevăr o alterare a globulelor roșii. După ce a constatat aceasta, a dus pe elevi la plimbare și la întoarcere a făcut o nouă cercetare,

¹⁾ *Internationaler Archiv für Schulhygiene*, 1911 (April).

tot la microscop, a sângelui și a constatat o sporire însemnată a globulelor roșii. Prin urmare este și o deteriorare a sângelui, pe care școala noastră o produce și o protejează; învățământul producând oboseală nu ne otrăvește numai corpul, dar ne strică și sângele în elementele lui. Și deci concluzia lui Helwig este că trebuie să punem pe elevi să facă mișcare în aer curat, să le dăm recreații multe, în acelaș timp, pentru că mișcare fără recreațiune n'are nici un rost, este tot oboseală; să lăsăm pe copiii să se odihnească mult, să doarmă după amiază. La aceste concluziuni ale lui Helwig, motivate și prin obiceiul bun pe care-l au școlile franțuzești particulare de a introduce orașul antemeridian, pentru ca băeții să se poată odihni după amiază, îmi veți da voie, domnilor colegi și doamnelor colege, să afirm, firește cu oarecare exagerațiune, că *școala este un loc periculos pentru sănătatea generațiilor viitoare* și mai ales școlile noastre din București adeseori neorânduite ca zidire — mă gândesc, în special, de liceul meu, semibarbar, cum este.— Prin urmare sfatul meu este: să fugi de-așa școală, aceasta dacă vrei să ai o generație sănătoasă, și să nu reții copilul la școală decât *strictul necesar pentru ca cultura și progresul țării să nu se păgubească*. Aici am ajuns eu cu Weichardt, Helwig și cu ceilalți doctori și pedagogi ce i-am citat.

Acum, rezervele, obiecțiile *contra*: Este evident că oboseala e variabilă după vârstă; nu uit aceasta. Claparède, în admirabila lui „Psihologie a copilului“, arată că vârsta la care copilul se obosește mai mult este cam la 13—14 ani—deci când noi avem pe copil în clasa II-a și a III-a; apoi la 16 ani—deci când copilul este în clasa V-a. Ca profesori secundari, avem, prin urmare, cel puțin trei ani în care vârsta este o *cauză nouă* de oboseală, în afară de otrăvirile despre care am vorbit. Apoi oboseala e diferită și după sex, inteligență; tipul individual, felul de a lucra al fiecăruia: unii lucrează fără a se obosi, aproape continuu, alții încep bine și la sfârșit sunt mai rău decât oricând și așa mai departe; toate acestea firește trebuiesc luate în considerațiune. Un copil care ar începe să învețe latinește în clasa V-a, iar nu într'a III-a cum, din păcate, se face astăzi, ar obosi desigur mult mai puțin. Deci există și mijloace școlare de-a reduce constatările pesimiste făcute până acum.

Indemnul nostru activ asupra voinței poate să ridice conștiința elevului în momentul oboselei, desigur; ici colo putem, interesând pe elevi la unele cursuri, să întârziem oboseala. Toate aceste împrejurări nu le uităm! Cu toate acestea zic că elevii sunt totuși oboșiți; și pentru combaterea acestei oboșeli—înainte de toate—trebuie odihnă, cum cere igiena nouă.

Boalele copilăriei

Pe lângă aceste cauze generale de suferință, să zicem ale organismului copilăresc, trebuie să se adauge o mică cercetare—nu a mea—asupra boalelor care însoțesc creșterea copiilor care împiedecă creșterea copiilor și care trebuie pusă și în legătură cu chestiunea orariului. Mai întâiu sunt unele considerațiuni generale: În tot cursul școlii elevul este în perioada de creștere; creșterea poate fi întârziată, la unii oprită în loc *din cauza școlii*. În privința influenței creșterii, Méry ne servește minunat cu o admirabilă listă de boale proprii vârstei și care sunt în detrimentul generațiilor viitoare, boale care de obicei mai sunt și neglijate. Spui de obicei: Dacă ești bolnav du-te la doctor, dar astăzi spui așa, mâine tot așa, poi-mâine iarăși așa, mai uiți; dar *dacă ai ține socoteala exactă a tuturor boalelor copiilor*—boale mărunte, boale mari—s'ar vede că ele sunt enorm de multe, de fiecare copil. Vă citez din Méry: patologia glandulară, creșterea repede a scheletului, neorânduile în sistemul nervos, intoxicațiile alimentare, neregularități de asimilare și desasimilare, insuficiențe de respirație, albuminuriile creșterii, fosfaturiile, convalescențele după boale grele, pubertatea. Cine a constatat *toate* aceste boale în vre-o școală la noi? Nimeni! Nici eu: n'am puțința.

Despre pubertate, în special, adaug că o întâlnim, în clasele noastre, la fete între 12 și 15 ani, la băieți între 15 și 16 ani, deci prin clasa V sau VI-a de liceu. Deci la considerațiunea oboselei produsă de vârstă, în cei trei ani amintiți (clasa II, III și V) să se adauge și oboseala după pubertate, în clasa VI-a: deci până acum am găsit 4 ani de curs secundar cu defecte speciale. În astfel de epoce vitalitatea copilului se reduce adeseori la un minim primejdios.

La orașe boalele se ivesc și mai des decât la sate; pe lângă aceasta orașul sporește procentul bolnavilor în toate privințele. La oraș, ca leac, se cere deci elevilor mișcare, mișcare! Însă vine un doctor foarte cuminte, dr. A. Thiele, care zice: Da, mișcare, dar cred că la oraș trebuie mai multă liniște decât mișcare! Cum voiți să dați liniște copilului care trebuie să alerge zilnic de câte 4 ori drumul *la și dela* școală?

Aceasta în general.

În special s'au constatat câteva lucruri proprii orașelor. De pildă: Fiindcă vorbim despre oraș, să ne gândim la nervoșii lor. Pe nervoși îi puteți împărți în două și anume pe acei cari se nasc nervoși, cei înzestrați cu *asthenia congenita universalis*, pe care din starea-i latentă o scoate hrana, neliniștea, dar și aerul rău al școlii, starea pe loc îndelungată, schimbarea felului de viață.¹⁾ Tu, dascăl, firește nu ești de vină dacă elevul s'a născut nervos, dar trebuie, totuși, să te gândești că și școala contribuie la debordarea nervosității congenitale. După aceea sunt ceilalți nervoși, copiii sănătoși, cei normali, cari se îmbolnăvesc de nervi și aceștia—veți fi constatat și d-voastră—sunt de obicei băieții conștienți, băieții cu simțire, cu oarecare fantazie, cei dotați, nu ceilalți cari nu învață acasă, dar nici în școală! *Școala tocmai pe cei buni îi obosește mai mult*. Un doctor din Rusia a făcut relativ la nervoșii sănătoși dela origine o statistică: A luat, într'o școală, 8 ani dearândul și a constatat procentul nervoșilor pe clase. În clasa pregătitoare a constatat 8⁰/₀ nervoși; de aci înainte, până la clasa a VIII-a procentul s'a sporit astfel: 15⁰/₀, 22⁰/₀, 28⁰/₀, 44⁰/₀, 27⁰/₀, 58⁰/₀, 64⁰/₀, 69⁰/₀. El a mai constatat că acest mare procent, care crește din an în an, îl dau tocmai cei mai buni și mai deștepți elevi.

Trecem la altă boală, la tuberculosă, boală specifică a copiilor. Întâia infecțiune, se știe, se ia din copilărie; în pubertate foarte puțini copii sunt cari să nu aibă germenul ofitei într'înșii. Într'un oraș german, dr. Fr. Hamburger constată că din 100 copii 90⁰/₀ aveau începuturi de atingere, aceasta după „Münchener medizinische Wochenschrift“, pe 1908, No.

¹⁾ Richard Fischer, în *Z. f. S.*, XXI, p. 13—19.

52. Deci dacă tuberculoza poate deveni așa de deasă în tinerețe și în special la orașe, credeți că mai este nevoie, din partea-mi, aici, de o concluziune? Dr. Hamburger prescrie deci: Mai puțină școală—afară de cantine, băi și colonii școlare—cât mai multe jocuri școlare, plimbări școlare, tot lucruri cari cu orarul ante și post-meridian *nu* se pot face.

În trecut pomenesc numai de încovoierea șirei spinărei, scolioza și de miopie ca boli speciale școlilor.

Toate acestea, Domnilor colegi și Doamnelor colege, sunt chestiuni care nu se pot lecuî cu mijloace simple și reduse, ca de pildă cu sport, vacanță sau cine știe ce alte măsuri de influențare provizorie. La astfel de primejdii, care înconjură viața elevului, singura concluzie pe care trebuie să o admitem este următoarea: Desființarea permanentă a orarului post-meridian, pentru ca elevului să i se dea o libertate în care cel puțin obosit să nu fie.

Pe temeiul datelor expuse mă cred foarte autorizat să afirm că astăzi nu se mai găsește doctor care să nu fie alarmat de cele constatate și că nu e doctor școlar care să nu ceară orarul antemeridian.

Criticele medicilor

Din ce zic doctorii rezultă că programului post-meridian i se pot aduce următoarele critice fundamentale: ¹⁾

Criticele încep de pe la 1890. Ori unde *masa elevilor* se ia între 12 și 1 deci școala nu se poate începe la ora 2 p.m. Dacă n'ar fi niciun alt motiv afară de acesta, ar fi suficient ca orarul nostru post-meridian să cadă. Convingerea aceasta au susținut-o energic Nemții, la 1905, în Stuttgart, în memoriul pe care l'am amintit.

Vara, mai ales vara noastră, oferă elevilor un mediu și mai rău decât cel nemțesc. Elevii, știți, se luptă cu sudorile, cu toată starea aceasta neplăcută în care organismul e turburat; mulți par că adorm de oboseală, în clasă; nu dorm adânc, dar dorm. Pentru vară s'a găsit la noi un „paleativ“: regulamen-

¹⁾ Vezi, în special, Dr. Steinhaus, în *Z. f. S.*, XX, p. 533—569.

tu! prevede! să înceap! cursurile la ora 7 dim. Inceputul la ora 7 ar avea ra!iune, dac! ar evita venirea la !coal! dup! amiazi, dar numai faptul c! elevii încep cursurile la 7 diminea!a n'are importan!ă; singura deosebire este s! se c!ştige o or! mai mult de recrea!ie. Totu!i, chiar pentru acest bine, al recrea!iei mai lungi la prânz, toat! lumea este pentru orariul dela 7, vara.

A treia constatare este c! post-meridianul îngreuiaz! sau face imposibil! revenirea asupra materiilor învă!ate. Avem adeseori nevoie de repetiri mari; de a!a zisele sinteze. Unii copii, nu numai cei lene!i, dar !i cei cari au fost bolnavi !i au lipsit dela !coal! din cauza boalelor, cari au fost obosi!i, au nevoie de reveniri asupra materiei. Cu post-meridianul nu se poate reveni !i post-meridianul condamn! deci pe ace!ti copii s! fac! opiniri mari sau s! r!m!n! corigen!i sau !i repeten!i. Nu este cre!tinesc s! nu d!m !i acestor b!e!i putin!a de a reface materiile sc!pate.

Sinteza de care am vorbit, cei mai mul!i o adm!t la noi—la sfâr!itul anului. Aceasta este o gre!al! pedagogic! : sinteza nu se face la sfâr!itul anului; aceasta ar însemna c! admitem a merge tot anul f!r! sintez!, a îngr!m!di, ca un mosaic oarecare, cuno!tin!e !i tocmai la sfâr!itul anului a reveni asupra unei idei generale, asupra unei epoce !i a!a mai departe. Sinteza trebuie f!cut! pe r!nd, tocmai pentru ca acele repetiri s! poat! fi cu putin!ă. Se pune atunci întrebarea: Cu care or! ar fi mai cu putin!ă aceast! sintez! *necesar!*, cu cel post-meridian sau numai cu cel antemeridian?

Postmeridianul implic! *necesitatea* pentru elevi s! lucreze *noaptea*, ceea ce este o *absurditate* pe care o condamn!m definitiv, numai spun!nd c! este o absurditate, f!r! alt atribut. Ca s! nu lucreze noaptea, elevii no!tri trebuie s! fie liberi dup! amiezile !i aceast! libertate nu o pot avea cu programul de dup! amiazi.

Ultima critic! este: Orariul postmeridian suprim! putin!a de a face *educa!iune individual!*, dac! pe elevi îi avem în continuu la !coal!. !i înainte !i dup! amiazi elevii lucreaz! cu to!ii acela! lucru; îns! nu to!i copiii sunt identici, din contra se deosebesc între ei foarte mult; !i, într'o mare mas!ă de elevi, cred c! este drept s! d! d!m celor *distin!i* *prilejul de a deveni mult*

mai distinși decât ceilalți. Pentru aceasta le *trebuie un răgaz de educațiune individuală.* În Germania, filosoful Petzold a propus ca acești copii să fie strânși la o anumită școală, din care să iasă genii și talente. La noi, toți elevii cei mai buni din toată țara, s'ar adună la o singură școală, unde să se poată lucra cu totul altfel decât cu o clasă obișnuită. Nu putem realiza la noi proiectul lui Petzold; nu putem crea o școală pentru genii, dar putem, cu mijloace destul de simple, să dăm celor *deștepți puțința de a-și face educațiunea individuală.* Cu orarul antemeridian aceasta se poate face și fără el nu. Acești elevi sunt speranțele țărilor; dacă nici pe aceștia nu-i vom cruța nu știu ce deosebit rol social avem în școlile secundare. Pentru că individualitatea să se poată dezvoltă, totdeauna, la mic ca și la mare, este nevoie de o lucrare și o gândire continuă, iar nu de tăieri și întreruperi. Acest argument îl ridică în special, memoriul dela Stuttgart, dela 1905. Post-meridianul este detestabil mai ales din cauza aceasta: El favorizează o muncă vecinic întreruptă de sunetul clopotului, de variația profesorilor pe catedră și de imposibilitatea de a găsi acasă timp suficient pentru o lucrare *continuă.* De aceea băieții cetesc astăzi gazete și nu mai citesc cărți lungi și grele. Cred că și lucrul acesta trebuie îndreptat.

Așa încât, din această critică sumară, reiese că și pentru dezvoltarea intelectuală a copiilor orarul post-meridian este inferior celui pur-antemeridian.

II.

Doamnelor și Domnilor,

Continuăm astăzi cu critica orariului antemeridian și post-meridian.

Orariul complet, ante și post-meridian coprinde în sine o oboseală dezastruoasă din pricina *drumurilor* pe care băieții le fac la școală și înapoi, de *patru* ori pe zi. „Opinia publică“ spune însă că este foarte bine ca băieții să se obișnuiască cu drumurile mari. O astfel de „opinie“ este greșită; medicii școlari au dovedit de mult neexactitatea acestei „opiniuni“. Din toate dovezile nenumărate aduse, să vă citez trei:

1. Doctorul școlar Steinhaus, la 1907, a studiat din acest punct de vedere pe școlarii unei școli catolice. Elevii mergeau la biserică înainte de a se începe învățământul; făceau 20 minute până la biserică; cu 20 minute înapoi ieșea deci un drum de 40 minute. Dr. Steinhaus a cercetat rezultatele acestei oboșeli asupra învățământului la copii: Cele mai multe greșeli le făceau copiii *în și după ora întâia*, după a doua și după a treia oră oboseala era—mai puțină! Deci s'a dovedit că oboseala mergerei la biserică și întoarcerii lor se reflecta numaidecât în lucrările școlarii.¹⁾

Alt doctor, Max Oker-Blom, un Finlandez, admite pentru un elev care merge *potolit* 1—1¹/₂ km. și cel mult 2 km. pentru elevii în vârstă; el admite deci un drum de vreo 25 minute; dar socotește că a se trece peste 2 km. până la 2¹/₂, la 3 km. este un *mare rău*.

¹⁾ Z. f. S., XX, p. 542.

Altă părere, colectivă, este memoriul dela Stuttgart, al igieniştilor germani din 1905, care nu primeşte ca drumul făcut de elevi să treacă peste o jumătate de oră; admite eventual — dacă orariul este şi post-meridian — patru drumuri, deci două ore de drum; dar în niciun caz mai mult. Luaţi însă în considerare: cât se îngreuiază acest drum, după cum e vara sau iarna, vânt ori ploaie?

D-1 *Al. Demetrescu* (întrerupe): Au tramvai!

Când au şi când îl pot lua; la şcoala d-tale, ştiu, vin elevii şi cu automobilul! (*Ilaritate*).

Am făcut o anchetă cu privire la drumurile făcute de elevi, la mine, la liceu. În clasa I am copii cari vin dela şoseaua Pantelimon, gara Obor, bariera Dudeşti, dela Cotroceni, dela rondul al doilea (şoseaua Kisseleff), de dincolo de bariera Griviţei. În total copiii cari vin dela depărtări mari sunt vreo 30 în clasa I!

În clasa II-a am elevi cari vin: dela cimitirul ovreesc, sunt 7; în dosul Regiei: sunt 3; de-aproape de satul Colentina: 2; din comuna Militari: unul; pleacă la 6,30 ajunge la 7 şi un sfert. Este şi unul care vine tocmai dela Chitila, n'are bani şi dela gară vine pe jos.

În clasa III-a am elevi cari fac drumuri ce trec de 40 minute vreo şase, le trebuie câte un ceas până să ajungă la şcoală, deci într'o zi fac 4 ceasuri numai cu drumul la şcoală!

În clasa IV-a am elevi cari vin din Grant, de dincolo de Obor, din bariera Moşilor, dela Antrepozite.

În clasa V-a vin dela Obor; de dincolo de Obor, unul din cei mai buni elevi; dela rondul al III-lea chiar chestorul clasei etc.

În clasa VI-a îmi vin de dincolo de Foişor, de pe şoseaua Mihaiu-Bravu, dela rondul al II-lea, dela lacul Teiu, dela bariera Moşilor, dela parcul Carol, din dosul parcului Carol, din strada Haralamb, dela Apele Minerale.

În clasa VII-a vin dela cimitirul Sft. Vineri: unul din cei mai buni elevi; dela bulevardul Dreptului, de lângă postul de pompieri Radu Vodă, de dincolo de pompierii din Radu Vodă, de dincolo de Obor: 3, dela şoseaua Pantelimon.

În clasa VIII-a vine unul tocmai dela Grant, altul de dincolo de Expoziţie etc.

În rezumat: numărul celor cari vin de la depărtări mari este la noi enorm.

Prin urmare, vedeți, întrucât privește liceul Mihaiu-Viteazul, se verifică absolut părerea igieniștilor: băieții mei aleargă prea mult, vin oboșiți de drumul prea lung, ascultă oboșiți, greșesc; și așa mai departe.

O confirmare că prea sunt lungi și oboșitoare drumurile este că uneori părinții nu-i lasă să facă aceste patru drumuri și astfel se face că în zile *bune* am 30 elevi cari rămân regulat la școală, la prânz, păziți de servitori, nu de mine, căci eu nu am locuință la școală. Care este efectul asupra acestor elevi? Efectul este că mănâncă foarte prost și, dacă scutesc oboseala drumului, își strică stomacul; nu mai vorbesc de aerul viciat al claselor, în care stau de dimineață până seară.

Am făcut o anchetă asupra acestor elevi ca să văd ce au mâncat în ziua când au stat la școală și ce au mâncat în aceeași zi părinții lor acasă. Rezultatul e mizerabil.

Lista e lungă, îmi veți da voie totuș să citesc măcar o parte:

Vezi tabloul de la pag. 47. University Library Cluj

Sunt deci 30—40 elevi pe zi cari mănâncă prost la școală. Aceasta este un „atentat“ la sănătatea lor, nu altceva.

Cred mai departe că e bine ca băieții să scape de localul școlii și din alt motiv: Am calculat din acest punct de vedere, la mine, cubagiul claselor, curățenia aerului n'am putut-o calcula, lipsindu-mi un specialist care să calculeze coloniile de microbi pe cm., dar se știe că în tot Bucureștii este un aer prost, decât mult mai bun n'o să fie într'un local de școală cum este al liceului meu. Doi doctori au publicat cercetările lor asupra aerului din București și rezultatul este întristător. M'am mărginit deci să constat cubagiul claselor. Se știe numărul de elevi prescris de regulamente pe metru cub, se știe că ne plângem continuu de supra-populațiunea claselor contra căreia nu putem lupta, nu e clasă inferioară în care numărul elevilor să nu fie depășit; și doar în cursul superior se mai împuținează puțin.

La mine lucrurile se prezintă așa: În igiena școlară se calculează 4 m.c. de elev. Făcând calculul am în clasa I un minus de 4 elevi, adică ar putea să mai încapă 4 elevi; în clasa II-a am cu 13 elevi mai mulți; în clasa III-a am cu 8 mai mulți;

într'a IV-a am cu 15 mai mulți; într'a VI-a am cu 6 mai mulți; încât, dacă ar fi să observăm prescripțiile igienei, cu privire la cubagiul aerului claselor, ar trebui să eliminez vreo 42 de elevi. Vă atrag atenția și asupra faptului că nu calculez corpul elevilor, care și el ia doar o parte din spațiu și este evident că, dacă am lua în seamă și corpul elevilor, calculul ar fi și mai mult în favoarea celor cari susțin că elevii trebuie să fie cât mai mult scoși din această atmosferă nesănătoasă.

Aerul, prin urmare, este la mine insuficient. Atunci, de ce să țin, în acest aer viciat, pe elevi și după amiazi, când pot foarte bine să le procur aer mai bun acasă? Unde mai puneți că aerul din școale a fost calculat și pe cantitatea de colonii de bacterii, că aerul este plin de noroiu sau de praf, iarna și de praf de cărbuni, și de acid carbonic. Notați apoi că ținând cursurile și după amiazi lipsește timpul pentru curățitul atent al claselor și pentru aerisirea lor, căci curățitul trebuie să se facă ziua, pentruca servitorii să vadă, altfel curățitul și aerisirea nu poate să fie decât sumară.

Trecem la alte argumente: Ajuns acasă băiatul trebuie să lucreze. Cei leneși găsesc, în lenea lor, un mijloc de a se feri de supra-oboasă; dar cei buni? vai de dânșii! Repetă dimineața înainte de-a merge la școală, învață la școală: a doua învățătură; repetă în mijlocul zilei: a treia învățătură; după amiazi o fac pe-a patra; și seara prepară lecțiile: a cincea învățătură. Va să zică: de cinci ori elevul bun să învețe pe zi?! Este rău pentru un creier în dezvoltare.

Fatal este că post-meridianul nu lasă băeților nici timp să doarmă de ajuns. Pe *argumentul somnului insuficient* trebuie pus mare temei pentru ajungerea la adoptarea orariului ante-meridian. Dați-mi deci voie să dezvolt mai mult acest argument: În somn cumpănește lipsa de conștiință, lipsa de activitate intelectuală; în somn se săvârșește asimilațiunea în nervi, în mușchi și în țesuturi, dormim doar cu tot trupul, nu numai cu nervii. De aici vine importanța pe care trebuie să o atribuim somnului. Cine-și închipue că somnul este o simplă recreațiune după oboseală, greșește; somnul e mult mai important. Prin urmare toți au nevoie de somn definitiv și adânc; dacă oboseala turbură somnul, este o probă că oboseala ar fi trebuit înde-

părtată, și în nici un caz nu-i de admis ca somnul să fie turburat. Psihologii igienişti sau psihologii moderni, cum este Dr. Stadelmann de pildă, dau somnului atâta importanță încât într'una din lucrările de psihologie, menită mai ales profesorilor și institutorilor, se și dă o descripțiune a visurilor ce le au copiii oboșiți. Aș putea și eu să adaug—după o anchetă—exemplele de visuri visate de copiii din clasa I, dar prea aș lungi conferința mea.

Iată ce visează copiii oboșiți ai lui Stadelmann:¹⁾ Vedeau broaște încercând în zadar să iasă din stuf; copilul încercă în zadar să le isgonească; în pat aveà unul broaște și viermi, voià să se acopere cu plapoma, să nu le mai vază, dar nu reușia, etc. Oboseala deci turbură și astfel somnul; somnul nu e liniștit și din cauza visurilor. Și din câte alte cauze! Liniștea somnului trebuie asigurată. Atât de important este acest lucru încât Dr. Ed. Claparède, reprezentantul cel mai cald al psihologiei infantile și moderne în Franța, spune chiar că copilul nu trebuie deșteptat, când doarme adânc și liniștit, nici chiar dacă ceasul lecțiunei a sunat „*même si l'heure de l'école a sonné*“; un sfert de oră de somn mai mult „face de-o sută de ori mai mult decât cea mai admirabilă lecție²⁾“. Concluzia este: Să se culce copilul de vreme și dimineața abia la 8¹/₂ sau 9 să înceapă lecțiunile, ca să aibă vreme să doarmă deajuns copilul.

Concluzia la care ajunge Claparède, privitor la durata somnului unui copil, este că între 11—13 ani, deci în clasa I—III de liceu să doarmă cel puțin 9—10 ceasuri; când sunt de 14—15 ani, adică prin clasa IV—V de liceu, să doarmă cel puțin 9 ceasuri. Dr. E. Claparède dă ceva mai puțin în această privință decât, de pildă, igienistul suedez Axel Key ori decât Paul Meyer, doctor școlar la Berlin, care citează măsurile luate de Rendsburg într'un manual de igienă. Rendsburg cere pentru copiii de 6—12 ani 12 ore de somn, pentru cei de 12—20 ani cel puțin 9 ore³⁾ Mai departe Axel Key cere între 7—9 ani

¹⁾ *Arztlich-pädagogische Vorschule*, 1909, p131.

²⁾ *Psychologie de l'enfant*, (ed. 1911) p. 435 — 436 : *vaut cent fois plus de la plus admirable leçon.*

³⁾ *Z. f. S.*, XXIII, p. 170—175.

11 ore de somn; pentru vârsta de 12—13 ani, deci clasa II—III, cere 10 ore; dela 14 ani în sus 9 ore jumătate. In clasa I de liceu s'ar cuveni deci cel puțin 10 ore; într'a II și a III-a 10 ore; într'a IV-a 9 ore jumătate. Faceți acum socoteala. La ce oră trebuie să se culce băieții, dacă, până să ajungă la școală, mulți au nevoie de o oră?! Dacă copilul se scoală la 7 la ce oră trebuie să se culce, ca să îplinească orele de somn necesar? Intrebarea este: Se pot ei culcă așa de vreme, dacă după amiaza sunt la școală? Cei dela 14 ani, după Axel Key, ar trebui să se culce la 8 și jumătate; cei din clasa I chiar înainte de 8, dacă s'ar putea. Este cu puțință aceasta astăzi? Eu cred că nu.

V'am citat patru doctori cari sunt și pedagogi. Lucrurile acestea le-ași putea dovedi și cu alte date, dela mine. Decât, în ancheta mea, n'am privit numai cantitatea de somn, care, din clasa VI-a în sus, nu corespunde *la nici un elev* cu minimul indicat. Afară de cantitatea somnului, m'a preocupat felul *cum* dorm și odaia *unde* dorm? Singuri sau cu altcineva în acelaș pat? Și aici, o să vedeți fatalitatea socială, chiar somnul este un canon pentru mulți dintr'înșii!

Am făcut dar o cercetare în această ordine de idei și iată rezultatul: Singuri în odaie dorm 112 elevi; cu alții dorm 307 elevi.

Cu un singur individ, care adeseori este un om mare, nu un copil, dorm, în aceeași odaie, 168; cu 2 indivizi 74; cu 3 indivizi 35; cu 4 indivizi 10; iar cu mai mult de 4 sunt cei din pensioane: 20 de elevi.

Cercetând dacă elevii dorm singuri în pat sau nu, iată ce am descoperit: Din 429 elevi, singuri în pat—suntem ceva mai civilizati decât ne închipuim poate—dorm 313; și 116 dorm cu alții și anume: cu încă un individ 110; cu doi într'un pat 4; iar cu 3 în acelaș pat 2. Deci dorm și câte 4 într'un singur pat! Aceștia sunt puțini. Fiindcă elevii cei mici mă interesează mai mult, să dau câteva exemple din clasa I: Singur într'o odaie doarme numai unul; singuri într'un pat 29; ceilalți cu alți în pat.

Prin urmare: elevii sunt *neliniștiți* în odaia în care astfel dorm mai mult de un sfert din totalul elevilor; nici măcar un

pat pentru el singur nu are copilul. Consecința principală: Somnul este insuficient. Mai trebuie să atrag atențiunea părinților în special asupra foloaselor somnului suficient într'o oada bine aerisită, într'un pat liber pentru elevii cari au slăbiciune generală, anemie, nervozitate; pentru candidați la tuberculoză, pentru scrofuloși și așa mai departe?

Regret că n'am avut un doctor care să fi cercetat din acest punct de vedere pe băieții școalei.

Iată, domnilor, de ce socotesc eu că, *dacă nici noaptea nu e suficientă, apoi cel puțin ziua trebuie să dăm toate garanțiile ca copilul să se poată reculege cândv!*

Lucrările de-acasă

Intre școală și somn, cum l'am descris, cad lucrările de acasă. Pe lucrările acestea pun foarte mult temeiu. Ele ori se fac și atunci îngreuiază viața intelectuală; ori nu se fac și atunci este rău pentru școală.

Această chestiune constituie un capitol nou, de aceea să-mi dați voie să expun întâiu câteva principii care să arate mai bine ce efecte pot avea lucrările de-acasă asupra fixării orarului.

Principiile relative la munca de-acasă trebuie să fie următoarele: întâi munca să fie liberă, adică nesilită, să fie vie, înțeleg să fie făcută cu tot sufletul; să fie multiplă, adică să îmbrățișeze *toate* studiile din program; și să fie stăruitoare, căci altfel nu este educativă. Apoi: ca munca să fie prețuită mai mult decât rezultatul ei; este mai de preț ca *băiatul să devină un tip de muncitor*, decât să dea din când în când rezultate strălucite; munca, în sine însăși, are valoare mai mare decât rezultatul ei. In sfârșit munca trebuie să fie controlată.

Importanța ei se constată foarte simplu: băiatul lucrează acasă în liniște și *poate să surprindă lipsurile sale*; în școală nu le surprinde, decât dacă este lăsat ori pus să lucreze singur. In clasă avem de controlat dacă lucrează acasă; dar acasă constată singur dacă știe sau nu știe; pentru aceasta însă trebuie să-i dai timp! Acasă, munca făcută bine are să cuprindă o serie de lucrări pe care, să fim sinceri, le cam neglijăm astăzi. De exemplu: munca de-a învăța pe dea rostul anume lucruri

de pildă cuvintele la limbi. Ne plângem că copiii nu știu francește, nemțește, englezește, nicio limbă; dar a ști o limbă înseamnă să știi cuvintele ei pe de rost; dacă cuvintele nu-ți vin în minte când vrei să vorbești, înseamnă că nu știi limba. Prin urmare, afară de exercițiile din clasă, trebuie să pui temeiul și pe învățarea cuvintelor pe de rost. Și nu numai cuvintele unei limbi străine se învață pe de rost, se învață și alte lucruri; această învățare pe de rost cere timp. Afară de aceasta se adaugă exercițiile scrise pe lângă cursuri. A ne mulțumi numai cu lucrările din clasă ar însemna monotonia ridicată la rangul de principiu. În sfârșit vine repetiția celor explicate în clasă. Prin urmare, pentru ca un biet creier de copil să poată să le îndeplinească pe toate, trebuie să-i dăm—timp!

Dați-mi voe acum, după ce am pus aceste principii, să accentuez un lucru caracteristic la noi: suprapopulațiunea claselor. După ultima statistică a școalelor primare din Berlin maximul de elevi acolo este 43. Fericirea aceasta noi nu o avem. Boala suprapopulațiunii, la noi, sporește continuu, din această cauză *nu putem lucra bine în clasă. Dacă deci în clasă nu putem lucra bine, vrând nevrând, cel puțin o parte dintre noi, ar trebui să dăm puțința copiilor să învețe acasă.* Sau scădem populațiunea la numărul reglementar și atunci ne mângâiem cu gândul că vom lucra cu elevii în clasă; sau admitem suprapopulațiunea de astăzi, nu protestăm, și recunoaștem că băiatul care vrea să treacă clasa cu folos, va trebui să învețe *mai mult acasă decât la școală.* Care vor fi urmările acestei stări? Fiind mult de lucru acasă, băiatul are *să-și grăbească* munca; și o excitație nervoasă are să fie rezultatul acestei grăbiri, care, cu timpul, se va imprimă în caracterul lui, în nervii lui. *Luându-i elevului timpul de peste zi, este evident că îngrămădim munca către seară.* Graba și excitația cu care va fi silit să lucreze mai ales seara, îi va turbura și somnul. Care poate să fie —mă întreb cu îngrijire—tipul intelectual rezultat din acest fel de muncă? Ori oboseală și lene; ori grăbire nervoasă! Și într'adevăr așa sunt copiii noștri, cu firești excepțiuni: Ori le-

¹⁾ Vezi articolul lui B. Hartmann (Hausfleiss) în *Enciclopedia pedagogică* a lui W. Rein, vol. IV, p. 73—77.

neși perioade întregi; ori grăbind nervos, pentru a tinde la a-nume rezultate momentane. Românul e deștept și lucrează bine când se hotărăște să se pună pe muncă; dar lucrul în aceste condițiuni lasă asupra nervilor lui urme; și chiar dacă nu lasă, acest mod de a lucra trebuie să-l refuzăm cu hotărâre.

Acestate sunt toate principiile. Acuma, pe temeiul principiilor, să vă arăt câteva măsuri de muncă acasă și să judecați dacă sunt posibile.

De pildă, B. Hartmann, cel citat mai sus, cere copilului de clasa I primară o jumătate de oră de muncă pe zi și pentru fiecare an următor, până la universitate, un spor de un sfert de oră pe zi. Deci avem: $\frac{1}{2}$ oră, $\frac{3}{4}$, o oră, $1\frac{1}{4}$ și așa mai departe. În clasa VIII-a maximul, după Hartmann, trebuie să fie 3 ore și un sfert. Inchipuiți-vă acum un elev plecând de la școală la $4\frac{1}{2}$; până să ajungă acasă, să mai mănânce ceva, până să se așeze să-și ia cărțile, se face ora 6; puneți mâncarea care trebuie să fie de-o jumătate de oră; puneți cele trei ore de muncă pentru a doua zi. Atunci când se mai culcă și cât doarme? ~~Cu măsura lui Hartmann, care este un minimum,~~ ieșim deci rău la socoteală.

Trec la măsura care nu e a unei școli, ci e măsura practică în provincia Posen.¹⁾ În Posen, dela 27 Iunie 1907 încoace, se admite următoarea măsură: Clasa I primară un ceas; II $1\frac{1}{2}$ III și IV: 2; V și VI: $2\frac{1}{2}$; VII și VIII: 3. Va (să zică, în Posen se dă fiecărei clase câte o jumătate de oră mai mult.

În Italia, dela 31 Ianuarie 1914 încoace, în școala secundară, se admite cel mult două, pentru ca să se lase elevilor terul italian, maximul două, pentru ca să se lase elevilor timp să se plimbe, să facă sporturi, să aibă distracțiuni, să poată să cetească.²⁾ În tot cazul Italia nu mai admite ca acasă să se desemneze, să se scrie caligrafie sau să se facă lucru manual.

În Württemberg, dela 1907, s'a scăzut materialul de lucrat acasă. Numai Bavaria, stat foarte conservator și greoiu, are pentru clasa I maximul o oră; pentru clasele II—V câte 2

¹⁾ Z. f. S. XXI, p. 46.

²⁾ Z. f. S., XXVIII, p. 517.

ore; iar pentru clasele VI—IX câte 3 ore. Bavaria admite numai trei categorii de clase, fără să specifice vârsta.

Veți zice: Dar față de acest minim și maxim, pe care-l cerem și care sprijinește introducerea antemeridianului, elevii n'au Dumineca liberă, sărbătorile, vacanțele? Contra acestei libertăți, *care la noi nu e libertate*, se ridică principiul modern: A fi liber de școală înseamnă a fi liber și *de lucru școlar* și prin urmare celor cari spun că elevii se odihnesc Joia, Duminicile și sărbătorile le spunem, că *ar trebui* să se odihnească, nu să lucreze și, că este o greșală când la noi, prin lucrările ce se dau de profesori acasă, se iau elevilor aceste ore și zile de odihnă care le sunt trebuitoare.

Dacă lucrurile stau așa, concluziunea va fi evidentă: Să reducem timpul de muncă al elevului. Dar atunci ce ne facem cu programul actual? Autoritatea are un program, el trebuie respectat. Eu cred că dacă acest program ne dă motive să-l atacăm, trebuie să-l atacăm. Să scădem programul, aceasta e concluzia mea, să reducem ce este încă de redus și să îmbunătățim metoadele, care vor trebui se devie din ce în ce mai *active*.

Scăderi de făcut ar fi,—de pildă—următoarele: Putem scădea unele materii sub programele actuale. Nu șovăesc deloc a o spune; este foarte mult de scăzut. Programul actual l-am practicat și-l practicăm și cu toții am constatat că elevii nu pot da atâta cât li se cere. Sunt și astăzi școli foarte bune în care unele materii—puține, firește—se amână—pe anul viitor.

Un alt gen de scădere are să fie eliminarea unor studii în întregime. Nici aici nu șovăesc: La ultima reformă, sub Spiru Haret, am încercat să scoatem Latina din tot cursul inferior, am reușit să o scădem numai la doi ani și ca Latina să se înceapă din clasa a treia. Cred că Latina în clasa III-a și a IV-a este inutilă. În clasa III-a și a IV-a copilul n'o să învețe latinește; dacă urmează cursul real, nu va mai avea trebuință de dânsa, așa încât este absolut în interesul școlii să scoți Latina din gimnaziu în favoarea altor obiecte mai necesare și mai ales, pentru a elimina o limbă din cele trei străine, cari sunt prea multe.

Un alt fel de scăderi ar fi scăderea orelor de studii la unele

materii, ca să se poată adăoga la altele mai grele, ca de pildă la matematică sau la limbile moderne. Dacă la matematică sau la limbile moderne pot să dau elevului prilejul să lucreze o oră mai mult cu profesorul, în clasă, este o ușurare pentru munca lui în general. De pildă, la franțuzește, s'ar putea predă 4 ore la clasa I în loc de 3 și numai 2 la caligrafie în loc de trei și așa mai departe.

În sfârșit un alt mijloc ar fi reducerea însăși a orei de curs. Ora de curs este de 60 minute. Am auzit spunându-se, am citit scris, că atât plătește statul și prin urmare atât trebuie să se facă! Evident, atât plătește statul și atât suntem datori să facem până când lumea se va convinge că așa numita oră scurtă este mult mai favorabilă învățământului, decât ora de 60 minute. Nu sânt dintre acei exagerați cari zic că trebuie să mergem numaidecât până la ora de 40 minute, care se practică în unele părți, în străinătate, și se susține teoretic foarte serios, însă în tot cazul nu înțeleg de ce 60 minute și nu 50!

Deoarece această chestiune are să fie mai mult contestată și deoarece ea „izbește“ până și în budgetul statului, dau acestei chestiuni o dezvoltare mai mare.

Ora scurtă

Primul lucru pe care vreau să-l spun și care trebuie să-l eliminăm numaidecât din gândul nostru este următorul: Toată lumea este dispusă să admită pentru învățământul primar 45 minute de oră, ca să urmeze apoi 15 minute de recreațiune în aer liber, ca băieții să-și mai îndrepteze spatele, plămânii, să respire aer mai curat, ochii să se liniștească; și așa mai departe. Pentru învățământul primar lucrul nu se mai contestă. Când este vorba de cursul secundar, se spune că băieții sunt mari și pot să ducă la tăvăleală. Nu e așa; și o probă că nu-i așa o fac vocile autorizate, doctorii și pedagogii cari înclină pentru o oră mai mică de 60 minute¹⁾.

Ora de 50 minute se practică în Prusia cu antemeridianul, 5 ore pe zi ($50 \times 5 = 250$ minute) sau 4 ore de muncă, scă-

¹⁾ Dr. I. Schroedel în *Z. f. S.* XX, p. 413.

zând recreațiunile. Antemeridianul cu patru ore de 50 minute se practică dela 1908 în Düsseldorf cu recreațiuni de 10, 20 și 10 minute. Cursurile încep la 8 și se termină la 12. In provincia Renană, dela 1907 și mai ales pentru timpul între 15 Noembrie și 15 Februarie, se cere antemeridianul de 5 ore: dela $8\frac{1}{2}$ —1 cu prescurtare a recreațiilor: ora întâia 45 minute, ora 2 și 3 de 50 minute, orele 4 și 5 iar de 45 minute. Un cunoscut igienist școlar, Dr. H. Königsberger, cere ca și ora 2—3 să fie redusă la 45 minute sporind încă recreațiunea cu cele 10 minute cari se câștigă. Deci, după Dr. Königsberger, toate orele sunt suficiente dacă sunt de 45 minute bine făcute. Dr. Steinhaus cere ca precauțiune ca între cele 5 ore să fie recreația ascendentă: 10, 15 și 20 minute.

Se sperie lumea de ora de 45 minute. Cu toate acestea lumea o practică în alte părți, nu numai în Germania. Suedia are dela 1905 antemeridianul pentru liceu cu ora de 45 minute. In Norvegia tot așa, cu ora de 45 de minute, cursurile încep dela 8 și $\frac{1}{2}$ și se termină la ora 14, adică sunt: 5 ore și jumătate, cu recreațiune cu tot. Recreațiunile sunt de câte 15 minute.

Antemeridianul de 5 ore de câte 45 minute l-a cerut chiar consilierul prusian Dr. Norrenberg fără nicio grijă de ceea ce are să urmeze. Ora de 45 minute se practică în Prusia dela 18 Noembrie 1909 încoace, tocmai 275 minute pe zi.

Insuși ministrul von Trott zu Solz, la 22 August 1911, a dat următoarea circulară pe care vi-o citez aproape întregă, în favoarea orei de 45 minute:¹⁾ Ora să fie de 45 minute, dar făcute toate. Recreațiile să fie de 10 minute; după câte 2 lecții, să fie mai mari. Se pot da și 6 (șase) ore antemeridiane, dacă profesorii cer și dacă părinții vreau. Specialitățile tehnice să întrerupă specialitățile științifice. Profesorii se vor călăuzi însă de principiile: Propunând să *aleagă materia din punct de vedere al scopurilor culturale* și să se ferească de a lua înainte altor clase, superioare.

In special, prin memoriul dela Stuttgart dela 1905, igieniștii nemți au aderat la această oră de 45 minute care s'a do-

¹⁾ Z. f. S., XXV, p. 56—57.

vedit folositoare mai ales în anii dinaintea pubertății, pentruca, la ivirea pubertății, băeții să se găsească într'o stare neepui-zată.

La Nürnberg s'au discutat și obiecțiunile celor cari afirmau că ora de 45 minute e prea scurtă și a răspuns Peeters din Amsterdam care a zis scurt și cuprinzător: Cine nu poate termina lecția în 45 minute, nu termină nici în 60. Ora de 45 minute a fost admisă atunci, la Nürnberg, din punct de vedere pedagogic, cu următoarele restricțiuni: Ora să fie pregătită; profesorii să fie disciplinați, adică capabili; să-și predea materia fără abateri și să ia, prin urmare, drumul drept!

Va să zică, dacă sunt atâtea voci autorizate în favoarea orei de 45 minute, cu atât mai mult o să se potrivească argumentele lor la ora de 50 minute, cum s'a practicat la noi în București.

Ar trebui să vorbim și de profesorii cari strică copiilor intrând târziu în clasă, ceea ce nu e un repaus pentru elevi, căci atunci abia învață leneșii mai bine și mai nervos, când e să intre profesorul în clasă; și cari profesori ies apoi din clasă mult—după sunarea clopotului. Astfel de rare nereguli se pot lecuși lesne.

Dar, ca să dăm ceva curaj celor cari se sperie ușor, să-mi dați voie să discut și ora de 40 minute, așa cum a fost practică și cum a fost apreciată aiurea.

Ora de 40 minute s'a practicat în St. Gallen, în Elveția, dela 1907; s'au prevăzut 5 ore de câte 40 minute, adică 200 minute, în loc de 4 ore de câte 50 minute, cum eră până atunci¹⁾. Rezultatele obținute au fost splendide în ce privește atențiunea, sănătatea, energia elevilor, veselia lor; însă materia a trebuit să fie redusă cu 20⁰/0 aproximativ.

Societatea medicilor din München a declarat, la 1907, ora de 40 minute ca indispensabilă cu recreațiuni de 10 minute²⁾. Ca să-i confirme pe toți aceștia mai veni și psihiatrul și doctorul de nervi din Heidelberg Kraepelin și spuse că, dacă e vorba ca elevul să fie într'adevăr strâns în clasă de materia

¹⁾ Z. f. S., XX, p. 47.

²⁾ Z. f. S., XX, p. 505.

predată și să lucreze dela început până la sfârșit, serios, fără scădere a atențiunei și puterei de muncă, atunci chiar cu ora de 40 minute suntem în stare să producem mizeria intelectuală“, oboseala epuizarea!¹⁾ După Kraepelin, nici ora de 40 minute nu e sănătoasă, dacă munca e concentrată, căci, dacă e vorba de muncă *alandala*, firește ora poate fi și de 80 de minute și copiii tot nu se obosesc.

Iată deci, domnilor, voci cari nu se sperie nici de ora de 40 minute, cu atât mai puțin de celelalte, de 45 ori de 50 de minute!

De ce am făcut istoricul acesta? Ca să pot spune la sfârșit un lucru: Dacă se ia simpla precauțiune ca lecțiunea de 50 minute să fie într'adevăr o lecțiune *susținută*, nu se mai poate obiecta nimic, și pentru aceasta se cere un singur lucru care să se și facă: ca domnii directori să-și facă datoria!

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ *Über geistige Arbeit*, ed. 4, p. 18.

III.

Doamnelor și Domnilor!

Venim astăzi la critica orarului antemeridian: Ce se spune despre orarul antemeridian și ce se poate răspunde?

Înainte de aceasta însă vreau să comunic o observațiune principală, făcută de toți doctorii cari susțin acest orar și de alții; și anume, că *antemeridianul n'a stricat nimănui nimic*, că pe urma antemeridianului nu s'au constatat daune în viața elevilor. Dacă întrebați pe elevi, vor spune cu toții că, practicându-l, s'au simțit foarte bine. Nu mi se poate face obiecțiunea că elevii sunt șireți și au interes să afirme aceasta, căci voi răspunde întrebând: Toți sunt șireți, chiar și elevii buni? Elevii se simt într'adevăr bine cu acest orar, pentru că efectele lui înseamnă fizicește un spor de sănătate, iar sufletește un spor de viață intelectuală.

După această observațiune generală trecem, pe rând, la toate obiecțiunile care se fac.

Întâia obiecțiune pe care o fac—dacă aș fi popă, aș zice, laicii—nespecialiștii, este următoarea: Dar bine, să se predea 4—5 ore de lecție într'o dimineață este prea mult. Celor cari ne vin cu acest argument, că elevul cu orarul antemeridian este prea ocupat dimineața, vreau să-i opun o dovadă de astădată limitată la un singur caz. Nu e prea încărcat acest orar dat fiindcă chiar în pedagogia copiilor bolnavi se admit până la 5 ore de instrucțiune dimineața. De pildă Fr. Schepp¹⁾ dă un orar al unei copile isterice, nu grav, ci ușor isterice; orariul

¹⁾ In *Zeitschrift für pädagogische Psychologie, Pathologie und Hygiene*. vol. VIII, p. 188.

începe la ora 7 și se termină la 12 cu recreațiuni de 10, 20, 15 și 20 de minute între ore. Va să zică, când, cu asentimentul unui specialist se pot da unei isterice 5 ore, de ce nu s'ar putea da unui copil sănătos, *cu anumite precauțiuni*, 5 ore și cu atât mai mult patru ore? Relativ la aceste ore mai răspund că de obicei unele sunt ușoare; alte ori ușurința orelor o sporesc unii profesori cari nu sunt totdeauna prea severi nici ca material cerut elevilor, nici ca predare, ceeace, însă, va trebui să înceteze.

A doua obiecțiune, de făcut celor ce se plâng de mulțimea orelor, sunt obiecțiunile privitoare la recreațiune: Antemeridianul nu ar avea recreațiuni suficiente. Acuși, contrar metodelui dela noi ca regulamentul să hotărească recreațiunile pe minute, în regulamentul antemeridianului, pe unde se practică, recreațiunile acestea sunt lăsate în chibzuirea direcțiunei și corpului didactic. Nicăeri n'am găsit însă vre-un corp didactic sau vre-un director să fi admis o recreațiune mai mare de 20 de minute. Deci maximul este de 20 minute. Să dau și câteva exemple de modul de distribuire al recreațiunilor: la Drontheim, în Norvegia, unde igiena școlară a făcut progrese rezezi, a doua recreațiune, la 10 e de 15—20 minute, dintre cari 5 minute pentru mâncare. La Berlin, începând dela 1908, recreațiunile sunt de 10, 20, 10 și 20 de minute.

Cui i s'ar părea însă că nici recreațiunile acestea n'ar fi suficiente față de „mulțimea“ orelor antemeridianului putem opune cealaltă observațiune: că, după aceste ore multe, urmează *recreațiunea cea mare și lungă de după amiazi*, care evident întărește corpul pentru a doua zi mult mai bine decât micile recreațiuni dintre orele predate în șir dimineața și după amiazi. Va să zică, în orarul antemeridian recreațiunea, mărginită până la maximum 20 minute, găsește sprijin într'o sănătate mult mai sporită prin recreațiunile mari de după amiazi. Rezultatul este sprintenirea antemeridianiștilor și, corespunzătoare ei, o producțiune mai mare din parte-le.

Recreațiunea aceasta mare, de după amiazi, — obiectează însă dușmanii orarului antemeridian—are cusurul că poate să devie un fel de lene. Acest lucru nu-l pot contesta; poate să devină un fel de lene; însă se poate contesta tocmai obiecțiune

nea că lenea aceasta ar fi un cusur așa de fatal progresului omenirii încât să decidă numaidecât, ea singură, chestiunea. Vorbind de pericolul ca pauzele mari de după amiază să devină lene, Dr. E. Claparède, cel prea bine informat și cunoscând toate literaturile face obiecțiunile următoare, așezate în notă, în limba în care s'au scris, iar obiecțiunile lui Claparède micșorează teama de „pretinsa“ lene¹⁾.

Prin urmare, la obiecțiunea că pentru elevi ar exista pericolul de a cădea în lene având după amiezile libere, opunem obiecțiunea că o *lene gânditoare* este mai productivă decât își închipue lumea. Și ne rămâne firește ca, în această lene, să introducem firul de gândire: aceasta este datoria școlii și arta profesorilor, despre care nu pot vorbi aici.

Altă obiecțiune făcută antemeridianului a fost că orarul antemeridian micșorează influența școlii. Aceasta a fost și este o obiecțiune gravă. Se poate răspunde însă că *este o presupțiune că la școală se face educațiune*. Facem la școală educațiunea unei discipline oarecare: însă *ce este mai intim în sufletul copilului nu se poate manifesta la școală și deci nu se poate educa în școală*. Altfel ar stă lucrurile, dacă școala ar

¹⁾ L. c., p. 431.

„Ne rien faire n'est pas toujours synonyme de perdre son temps—comme le croient les pédagogues. Sans parler du **sub-conscient**, qui travaille constamment et sans jamais se fatiguer,—rappelons que la simple flânerie est souvent fort éducative. Écoutons Töpffer qui s'y connaissait :

„La fenêtre, c'est le vrai passe-temps d'un étudiant, j'entends un étudiant appliqué...”

J'y passe mes journées, et si j'osais dire... Non, jamais mes professeurs jamais *Grotius*, *Puffendorf*, n'ont donné la centième de l'instruction que je hume de la, rien qu'à regarder dans la rue.

Oui, la flânerie a quelque chose nécessaire, au moins une fois dans la vie, mais surtout à dix-huit ans, au sortir des écoles.

C'est là que se ravive l'âme desséchée sur les bouquins ; elle fait halte pour se reconnaître ; elle finit sa vie d'emprunt pour commencer la sienne propre. Ainsi, un été d'entier passé en cet état ne me paraît pas de trop dans une éducation soignée. Il est probable qu'un seul été ne suffirait point à faire un grand homme. *Socrate* flâna des années, *Rousseau* jusqu'à quarante ans, *La Fontaine* toute sa vie.

Et cependant je n'ai vu ce précepte consigné dans aucun ouvrage d'éducation“.

fi un fel de familie, un internat la țară; atunci obiecțiunea ar avea valoare; dar astfel, cum suntem noi organizați astăzi, contest că la școală s'ar putea face—educațiunea despre care se vorbește, adică educațiune *suficientă*. În sfârșit plângerile actuale ale autorităților și chiar ale noastre, că elevii sunt barbari, necivilizați, nu sunt o probă că școala nu și-a îndeplinit până acum scopul? Și doar până acum a fost orariul și ante și post-meridian, și totuși am ajuns la un rezultat, de care ne plângem, deci antemeridianul nu ar sălbătici pe elevi, după cum nici postmeridianul nu i-a civilizat.

Vagabonzii

S'a mai spus, Doamnelor și Domnilor, că orariul antemeridian ar putea să producă vagabonzi. Adversarii orariului cel preconizăm cred că cu acest argument—ne-au dat gata! Este blând spus, o lipsă de cunoștințe, când se afirmă lucrul acesta. Ce este un vagabond, se vede ici colo; dar ce este un vagabond *nu se știe*, deoarece esența sau ființa vagabonzilor serios n'au studiat-o nici psihiatrîi, cari ar fi mai competenți să o facă, nici pedagogii decât de abia 5—6 ani încoace. Cel puțin în literatura germană nu există până acum decât două monografii bune despre vagabonzi, apărute în ultimii ani, la distanță de 2—3 ani. Nu pot să rezum aici cele două volume; chestiunea ar putea să facă odată subiectul altei conferințe; totuși pot să vă dau câteva date în această chestiune. Vă citez un fapt; voi da apoi explicațiunea sumară a acestui fenomen; și veți vedea că orarul zilei întregi este departe de a modifica vagabondajul și că antemeridianul, fiind prin urmare tot atât de departe, din acest punct de vedere nu se poate da preferință nici unuia nici altuia.

Marele psiholog german, la noi mai puțin cunoscut, Dr. Theodor Ziehen, făcând o clasificare a procentului de elevi bolnavi, nevropați, căci dintre aceștia se recrutează vagabonzii, constată că la cei 11 și $\frac{1}{2}$ milioane de copii germani vor fi 300.000 de psihopați; proporția fiind 300.000 la 12 milioane, vorbind *grosso modo*, numărul psihopaților, din cari ies vagabonzi, nu-l sperie de loc; vine cam un psihopat la 38 copii

cam $2\frac{1}{2}$ aproape la sută. Va să zică, dacă păstrăm proporția lui Ziehen, din 450 elevi la Mihai-Viteazul, ar fi 10 vagabonzi. În proporție cu Nemții stăm însă foarte bine, căci pot afirma că n'am nici atâți vagabonzi; deci stăm mai bine ca ei! La noi populațiunea fiind de origine mai agrară decât la Germani, este natural ca și numărul vagabonzilor să fie mai redus.

Nu trebuie uitat firește, nici mediul social de unde ne vine populația școlară și, după impresia pe care-o am, la școala mea, mă simț liniștit, că din punct de vedere al vagabondagiului stau mai bine decât Nemții.

Trec acum la explicațiuni. Rezumând rezultatele din cele două volume despre care am vorbit, un doctor școlar, Moses din Mannheim, constată¹⁾ că vagabonzii ies din case rele sau familii rele, adică dintr'un mediu rău; al doilea dintr'o lipsă de control, datorit lipsei de contact cu propria familie; că mai ies din ereditate; din debilitate care și aceea este alipită tot pe ereditate, pe ascendenți sifilitici, tuberculoși etc. și mai ies din psih-astenie, slăbiciune a sufletului. Prin urmare, vedeți sunt cauze asupra cărora nici postmeridianul nu poate să aibă nicio influență *decizivă*. Școala cu regulile ei, chiar îi supără pe aceștia; toți aceștia sunt nenorociți de regulile școlii; toți sunt supărați de ele, se sperie de ele, se neliniștesc și—fug! Aceștia sunt elevii cărora le zicem, cu vorbe mai brutale, isterici-epileptici; sau elevi ajunși în epoca pubertății, cari și ei înclină spre fugă. Eminescu era genial, dar a fugit și el dela școlile din Cernăuți, fiindcă era cu siguranță un bolnav din ereditate.

Prin urmare, vagabondagiul este o chestiune cu totul *extrașcolară*. Dacă profesorul ghicește pe vagabond și recomandă măsurile dictate de igienă sau de medicină; dar cere sfatul unui doctor, face bine; dar vagabondagiul ca nex causal, n'are a face cu ante și postmeridianul; chestiunea de orar nu-l poate influența.

Și acum altă observare: Dacă credeți că debilitatea, psihastenia și ereditatea fatală se pot ține în frâu prin orarul postmeridian, atunci, vă întreb: Dar Joile ce faceți? Dar Duminicile,

¹⁾ Z. f. S., XXI, p. 317.

dar sărbătorile, dar vacanțele? În zilele acestea nu e nici ante nici postmeridian; și în zilele acestea elevii se duc unde natura le ordonă. În privința vagabondagiului deci, măsurile de luat sunt măsuri care nu privesc de fel orarul. Pentru vagabonzi există școli de corecțiune, există influența familiei instruite asupra elevilor săi și este pensionul adică școala din care ies sclavii și lipsiții de bărbăție. Eu din toate acestea aș preferi școala de corecțiune, care *nu* există la noi; și decât pe amândouă aș voi mai bine familia instruită asupra firei elevilor. Dacă din partea școlii ar fi ceva de făcut contra vagabondajului, mijloacele care se recomandă în pedagogie n'au nimic a face cu orarul claselor; ar trebui ca școlile noastre să aibă grădini, loc de jocuri, săli de desen, ateliere etc. Le avem? Nu le avem! Prin urmare contra vagabondagiului suntem până acum ca școala, desarmați.

Cei cari ne fac obiecțiunile citate adaugă o idee: că vagabondagiul mai ales în *atmosfera orașelor* crește și mai mult. Și noi ne plângem de elevii din București mai mult decât toți ceilalți. Mă opresc și la chestiunea aceasta a mediului orășenesc, căci de acesta este vorba.

Mediul orașelor

Din punctul de vedere al mediului orășenesc, în special, pedagogia are puține studii. Printre acestea sunt însă unele destul de serioase. Aș recomanda, în special, cartea lui I. Tews, *Grossstadtpädagogik* apărută la 1911, este un fel de rezumat scurt al tuturor chestiilor care privesc mediul orășenesc.

Dacă întrebăm de pildă pe Max Zergiebel¹⁾ el o să spună că elevii ieșiți din acest mediu sunt superficiali, că impresiunile vizuale la orașe sunt foarte numeroase și copiii nu au timp de pierdut pentru toate și atunci se deprind cu un mod superficial de-a observa; atențiunea o crede ceva mai mică, concentrarea mai greoaie, orășenilor le vine mai greu să se concentreze; în sfârșit în orașe oboseala e mare. Aerul curat dela țară elimi-

¹⁾ *Zeitschrift für pädagogische Psychologie und experimentelle Pädagogik.* (1912).

nează toxinele muncii mult mai ușor decât aerul stricat dela oraș. Cei dela oraș vin la școală obosiți; școala însăși e mai turburată de mediu, de zgomot și așa mai departe. Deci *o parte din ceea ce ni se pare a fi ființa copilului sunt efectele mediului pe care mult nu le putem modifica.*

Va să zică în mediul acesta rămâne copilul; el ține la noi cu material inconștient pe care nu-l poți studia, pe care trebuie să-l aștepți să se trădeze fie în fapte, fie în cuvinte, pentruca apoi să cauți să-l combați.

Cum poți combate și cine poate combate?

Numai două organe de combatere avem: familia și școala. Eu nu mă îndoiesc că școala n'ar fi mai pricepută; însă la școală copilul *nu* se manifestă așa de multiplu ca în familie, deci la școală îl observăm mai puțin și nu poți decât să dai sfaturi, pedepse, iar—ca maximum—eliminarea. Aceasta este totul. Familia din contră, poate să îndrepteze mult mai mult, din următoarele motive: întâiu familia are mult mai mult interes pentru copiii săi decât școala. Ce-i pasă cutărui profesor de matematică, dacă un copil este mai mult sau mai puțin bun decât altul; țara nu pierde prin înlocuirea lui prin cel *mai* bun; familia are însă mult mai mare interes, ca orice copil al ei să iasă ceva, familia are mult mai multe mijloace sentimentale, putem spune, de influență sentimentală decât școala; familia are mai multe organe de supraveghere, nu e numai părintele și mama, sunt și frații și surorile, sunt verii, rudele, vecinii, toți aceștia îi stau în ajutor. Față de efectele mai puțin priincioase ale mediului orășenesc, familia are în *tot cazul* mai multe elemente de luptă decât școala. Și sânt în drept să fac concluzia mea: Cărând petrecerea în familie pentru timpul de după amiază al elevilor, cer petrecerea mai îndelungată într'un mediu în care deprinderile rele pot fi combătute cu mai mult succes decât la școală.

Nu pentrucă am oarecare slăbiciune pentru Tews, ci pentru adevăr trebuie să atrag atențiunea asupra acestei chestiuni și mărturisesc că ar fi o discuțiune foarte însemnată dacă asupra unui raport asupra pedagogiei orașelor mari s'ar putea discuta cu mai mulți decât suntem astăzi de față.

Dacă ne uităm bine la pedagogia orașelor mari, ajungem la

concluzia că orașul acesta nu e tocmai atât de periculos, atât de urât și de negru cum îl presupunem. În oraș cresc elemente morale foarte de preț pentru viața socială a statului. Prin urmare nici mediul pe care-l combatem, întrucât influențează individual pe elevi, nu merită să fie tocmai detractat, urmărit, înjosit. Ca să fiu mai scurt mă mulțumesc să citez astăzi numai o pagină din Tews, ca să vedeți cam în ce direcțiune s'ar putea vorbi și scrie pentru reabilitatea acestui mediu atât de calomniat. Iată ce zice Tews despre stradă¹⁾: „*Strada este o școală a concepției democratice și sociale despre lume. Aici copiii cunosc egala îndreptățire în forma ei cea mai desăvârșită. Copiii se simt aici ca membri egali în drepturi cu marea societate a trecătorilor de pe trotoare. Aici se suprimă considerațiile pe care cei tineri le au față de adulți în localități mici, unde aproape toți adulții sunt cunoscuți personal și unde cunoscută este și situația lor socială. Domnul în frac și doamna în toaleta cea mai fină pentru copilul din oraș nu sunt mai importanți decât lucrătorul îmbrăcat într'o simplă bluză.*

Pe strada orașului mic și a satului copilul rămâne totdeauna copil, pe trotoarul orașului mare, nu! În orașul mic și în sat așteptăm dela copil modestie, stăpânire de sine și salutul politic, la fiecare pas el are conștiința, că este om în creștere, nu om deplin. Copilul orașului mare, călcând singur pe străzi, este avizat la sine, însuși, are să se îngrijească singur. El nu cunoaște alte datorii decât ale adultului; adică datoria de-a îngriji cu deosebire de persoana sa. De aceea în copiii orașelor mari se desvoltă relativ de vreme, o conștiință de sine puternică, un sentiment al onoarei care ni se pare adeseori prematur, necopilăresc și care nu se mai potrivește cu tradiționalele forme ale educației familiare și școlare. Drama sinuciderii copiilor, este, în esență, un fenomen orășenesc.

„Despre aceste influențe ale vieții în stradă, care atinge ființa cea mai intimă a copilului, se vorbește mai rar, decât despre fenomenele triste...”

Maturizarea aceasta a elevilor din orașul mare este însă adaptare la civilizațiunea noastră. Elevii de oras sunt elevi de

¹⁾ *Grossstadtpädagogik*, 1911, p. 109.

progres, sunt progresiști oricât ici colo ar fi și jertfe. *Nu exagerez* pedagogia aceasta, dar nu pot s'o ignorez și constat cu satisfacțiune că pasagiul a atras mai multă atențiune decât mă așteptam. Nu fac apologia stradei; însă îi fac dreptate.

Concluzia s'ar părea că trebuie să fie: că eu aș vrea să-i port pe elevi cât mai mult pe străzi! Să mă păzească Dumnezeu! Din contra; acei cari îi poartă mai mult pe străzi sunt aderenții post-meridianului! Dacă strada e rea, de ce să-l purtăm pe elev de 4 ori pe ea și de ce nu de două ori numai, cum cerem noi cu orariul antemeridian? Dacă din acest punct de vedere se poate vorbi de moralitatea și imoralitatea unui orar, atunci orariul postmeridian, care necesită patru plimbări pe zi, e mult mai rău decât cel care se mulțumește cu două. Antemeridianul iea copilul depe stradă și-l ține în familie, nu-l plimbă pe străzi.

Când e vorba de familie, nu mă orientez după dări de seamă de prin gazete, după acte senzaționale; mă orientez după situațiunea socială a *tuturilor* părinților. Fără de o statistică serioasă asupra acestei chestiuni nu se poate proceda. Am făcut pentru liceul Mihaiu-Viteazul o statistică privitoare la părinți. Ar fi de folos ca și ceilalți colegi să facă la fel. Iată la 446 elevi—câți i-am prins în acea zi—ce părinți au: 147 sunt funcționari; 74 negustori și industriași, 27 agricultori, 27 profesori, institutori și învățători, 24 proprietari, 24 arhitecți și ingineri, 18 militari, 10 doctori, 10 avocați, 9 pensionari, 7 preoți, 2 magistrați etc. Vedeti că situațiunea socială a acestor oameni ne dă dreptul să avem *încredere* în dânșii. Am căutat să mă informez și asupra culturei lor și am cerut elevilor să-mi scrie ce studii au făcut părinții lor. Ceeace ne interesează este capacitatea sau incapacitatea familiei de a înțelege problema, prin urmare am vrut să știu cari sunt analfabeți din părinții băieților mei. Cei mai mulți au o cultură care trece peste clasele primare, foarte mulți au gimnaziul, liceul și așa mai departe. Analfabeți nu am decât 3 bărbați, (2 agricultori și 1 negustor) și 18 femei (6 de agricultori, 4 de funcționari mici, 6 de negustori), țărance. Deci procentul analfabetismului la părinții acestor copii este foarte mic și vă pot asigura că printre copiii aceștia sunt câțiva elevi din cei mai distinși!

Putem, prin urmare, să dăm familiei, care inspiră astfel de garanții, grija copiilor lor? Cred că da.

Câteva precauții

Cu acestea aş fi terminat răspunsul la criticele care se aduc orariului antemeridian. Aş putea să încheiu aici; dar cred că nu veți avea nimic de zis dacă voi mai face câteva considerațiuni care să dovedească un lucru: că *și eu înțeleg să se ia precauțiuni ca acest antemeridian să fie efectiv*. Firește că precauțiunile mele nu sunt de poliție, legale sau regulamentare, ci precauțiuni științifice.

Elevii lucrează cu anul, cu luna, cu ceasul și puțința de energie fizică pe an, lună și ceas s'au măsurat. Introducând antemeridianul evident că trebuie să se țină seamă și de rezultatele acestor studii.

De pildă: Este constatat, cel puțin până la cercetările lui Claparède, că curba anuală de energie a copiilor crește dela Octombrie până la Ianuarie, apoi începe să scadă până către Iulie, când vine vacanța. Așa încât, dacă luăm luna Ianuarie ca culme a puținței de muncă, rămâne să egalăm pe Decembrie cu Februarie și pe Octombrie cu Aprilie. Dela Septembrie până la Octombrie nu se prea poate constata; e cam încurcală prin școale. Prin urmare munca principală elevii o fac din Decembrie până la Aprilie. Evident că și noi ar trebui să exploatăm această fericită situațiune fiziologică.

Trecând acuș la curba pe săptămână, citez două rezultate, studii ale lui Claparède și Kemsies.

Lunia, după Claparède, este greoaie; Marția, elevul are nevoie încă de adaptare; Mercuria merge bine, dar începe o lasitudine; Joia continuă, însă recreațiunea de după amiazi dă din nou puteri; Vineri și Sâmbătă s'a găsit că elevii sunt mai bine dispuși, între altele, și pentru că se bucură de vacanța de Duminică.

Kemsies a ajuns la următoarele rezultate: A măsurat puțința de atențiune a copiilor și a găsit că Lunia acomodarea e înceată dar că are tendință spre mai bine; Marția a găsit pe elev de trei ori mai obosit decât Luni; Miercuri a continuat; Joi s'a recreat; Vineri l'a găsit mult mai bine și tot așa Sâmbătă. Va să zică atât Claparède cât și Kemsies ajung aproape la aceleași conclusiuni: energia fizică ar putea să determine

deci așezarea studiilor; în zilele mai bune să clasăm studiile mai grele, iar în zilele de oboseală să așezăm pe cele mai ușoare. Cât privește chestiunea: care sunt studiile mai grele și care mai ușoare, se știe astăzi foarte bine și renunț să mai repet. Știm cu toții.

Trecând mai departe și apropiindu-ne de curba de muncă a ceasurilor, mă mulțumesc să vă dau un rezumat după constatările lui Claparède; peste el nu s'a trecut, nici n'a fost niciodată infirmat, ci adeseori confirmat. După Claparède acordul nu e complet asupra tuturilor punctelor; însă cea mai mare parte din observațiunile noastre dovedesc că primele ceasuri de dimineață și primele de după amiază sunt cele mai nefavorabile muncii; sfârșitul dimineții și sfârșitul după amiezilor însă aceasta ar fi cu neputință; ar însemna să-i trimitem iarna miază, de seară, dau rezultate bune. Prin urmare eu ce spun? Dacă primele ceasuri după amiază nu sunt bune sau mai puțin bune, și dacă sunt bune cele mai târzii și cele de seară, este evident că trebuie să le lăsăm libere, pentru studiul de acasă.

Considerațiunile de circumspecție ne impun și constatarea tipului de muncă, nu numai la adulți, ci și la elevi. Tipurile acestea sunt mai multe. Mă mărginesc să spun: La adulți s'a constatat că unii lucrează bine dimineața (tipul matinal); alții seara (tipul vesperal); alții și dimineața și seara; tipul postmeridian, care lucrează după amiază, n'are decât foarte rari reprezentanți¹⁾. S'a mai dovedit că după amiază tipul obosit este cel mai des. Prin urmare și din punctul de vedere al muncii după tipuri, după amiază este cea mai nefavorabilă.

Vă citasem în rândurile trecute pe un doctor finlandez, Max Oker-Blom, care spune că, deoarece ceasurile dela 2—4 sunt nefavorabile studiilor, s'ar putea totuși să se primească un orar ante și postmeridian dela 8—11 și dela 4—6²⁾. Și la noi sunt cele mai bune, chiar ceasurile cele mai târzii, după acasă noaptea.

Când admite însă orariul postmeridian, însă adaptat consta-

¹⁾ Claparède : „*le type poméridien* (de l'après-midi) ne réunit que des rares représentants. Pag. 362—363.

²⁾ *Zeitschrift für experimentelle Pädagogik*, vol. X (1910) p. 186.

tărilor fiziologice, și Oker-Blom face antemeridianului anumite concesiuni interesante. De pildă, el constată că între 8—11 spiritul copilului este ceva mai slab decât între 11—2. Prin urmare, dacă e mai slab de ce n'am utiliză ceasurile mai bune, dela 11—2, mai ales că n'ar fi nevoie să mergem până la 2; până la 1 le-ar ajunge. Tot el face concesiunea că ora a patra este încă „*hochwärtig*“ de valoare mare. De ce să neglijăm atunci ora a patra dacă este de mare valoare? Tot el face concesiunea că ora a cincea e bună, însă pentru studii ușoare. Deci ținând seama chiar și de scrupulele doctorilor, cari sunt sinceri, ora a cincea ar fi posibilă în orarul antemeridian cu condițiunea ca să fie consacrată studiilor celor mai ușoare.

Afară de cele spuse mai este încă ceva de completat în teoria precauțiunilor care ar trebui luate cu antemeridianul. Dr. Baginski, o celebritate în chestiuni de igienă a copiilor (la Berlin), prezidentul multor congrese și consfătuiri relative la igiena școlară, încă din 1907 dela congresul din Nürnberg spunea: Acest orar antemeridian are nevoie de o latitudine oarecare la întocmirea lui; și el o dădea directorului. Directorul ar avea datoria să-și motiveze orariul special și ministerul să-l probe.

Un principiu, de care va trebui să se țină seamă, are să derive din ceace din capul locului am spus despre constatarea necontestabilă a oboselei elevilor. În orarul antemeridian puținta de oboseală este exclusă cât se poate mai mult și *ferirea* de oboseală *trebuie* să ne călăuzească totdeauna în fixarea orarului, în toate amănunțele. Claparède, de pildă, este de părere că, după o excursiune, a doua zi, orariul nu mai poate începe la ora obișnuită, ci ceva mai târziu. Prin urmare sunt modificări *ad-hoc* de făcut, pe care trebuie să le facă, să aibă dreptul să le facă directorul. Dacă cercetașii noștri au obosit rău de tot, băieții să știe că a doua zi vin la școală la 9, nu la 8; a doua zi, după drumuri lungi, după o excursie mare, să fie studii ușoare. Ar trebui, evident, fixat dinainte care vor fi de preferință zilele de excursie, pentru a se fixă pe a doua zi studiile ușoare.

O situațiune foarte curioasă are, din acest punct de vedere al oboselii, gimnastica. Gimnastica, după toate principiile noi,

trebuie să fie un fel de recreațiune, nu un chin. Și omul conștient nu o poate admite niciodată la începutul orelor, ea trebuie să vie după cursuri; cu o condițiune: după gimnastică să urmeze apoi liniște și odihnă. Claparède spune: Cursul de gimnastică are încă un cusur: cere elevilor să fie atenți; la cursuri trebuie să cerem elevilor să fie atenți; la gimnastică însă *tot așa* și *asa* fiind el nu găsește un loc bun pentru gimnastică nici la început nici la sfârșit. Atunci? Dr. Baginski o exclude din orele postmeridiane cu totul: După amiezile elevii trebuie să fie liberi de orice oboseală. Prin urmare niciodată gimnastică, după amiază. Ce ne facem deci cu dansa? Ea ar trebui pusă într-o zi după care să urmeze liniște desăvârșită, deci Sâmbăta. Și atunci mergând cu acești igienisti, cari de astă dată ar putea să pară foarte exagerați, ar urmă ca toate clasele să aibă gimnastica Sâmbăta, pentru ca Dumineca să se odihnească și să poată studia mai departe. Cum vedeți chestiunea devine foarte grea *dacă gimnastica nu va deveni o recreație, ci va rămâne eroism* obositor. În tot cazul rezultatul ar fi ca gimnastica să fie așezată așa încât să nu sporească oboseala în școală.

Al doilea principiu a fost acela de a se ține seama de oboseala spiritului: Ora întâia este oră de antrenare, prin urmare în ora întâia nu putem admite studii grele; dar și ora întâia de antrenare, este, de pildă după Méry, „*à peine suffisante*“; prin urmare, după el, nici ora a doua nu poate să fie tocmai grea. Rămâne atunci ca ora a treia să fie ora studiilor grele și ora a patra iar; în ora a cincea să revenim din nou la studiul mai ușoare ori cel puțin interesante. Dacă eu aș avea ora a cincea și mi-aș cunoaște bine profesorii, aș da ora aceasta cu siguranță profesorilor capabili să intereseze clasele.

Cum lucrul acesta nu-i totdeauna posibil, m'am mulțumit cu orariul de patru ceasuri, fără să mă expun să nu pot avea profesori interesați în ora a cincea.

Al treilea principiu ar fi principiul *simetriei*. Acest principiu se înfrânge însă prin dispozițiuni regulamentare care fac impresia că au fost un fel de închinare a ministerului față de *beneplacitul* profesorilor și că din această pricină programul iese cum—poate! Cu îngăduiala ca profesorii să-și aleagă orele

care le convin, domină deci în programul actual voința auto-crată a profesorului în dauna simetriei; de aceea nu putem avea simetrie în cursurile de Luni și Joi, Marți și Vineri, Miercuri și Sâmbătă. Firește, nici simetria nu poate fi deplină. De pildă, s'a constatat că din două ore de limbi moderne, una după alta, elevul profită mai mult decât dacă așezăm zile între aceste ore. Prin urmare, pentru limbile moderne s'ar putea ca simetria să fie alterată, și să le așezăm, de pildă, Luni și Marți sau Lună și Joi. Orele de lucru consecutiv sunt la de-semn liniar mai utile decât orele despărechiate.

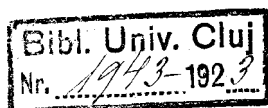
Eu cred adânc: Cu orariul antemeridian am putea să avem rezultate mult mai multămitoare decât altfel. Că ne plângem de elevi, este lucru foarte bine știut. Un lucru mai puțin știut este că și aiurea lumea se plânge de elevi tot atât de mult ca și la noi. De pildă am cetit despre elevii din München (cari au lecții ante și postmeridiane) un studiu al profesorului Krämer. Elevii din München nu sunt cu nimic mai buni decât ai noștri și acolo un elev din cursul superior nu mai salută pe profesorul de cursul inferior al aceleiași școale! Dau un simplu amănunt din multele cazuri citate în această lucrare. Cât privește Franța pe care nu o cunosc din proprie intuițiune, mă mulțumesc să vă îndrept la paginile din Méry, care este doctor de igienă școlară, la pag. 387, în care spune că în țara aceasta, unde ante și postmeridianul este atât de mult practicat, cultura fizică e neglijată, încărcarea programelor escesivă, a orelor de asemenea și ceea ce lumea așteaptă dela școală nu se vede nici acolo! Spiritele adevărat echilibrate sunt excepțiuni, tot restul generațiunii este de-o insuficiență absolută în calități personale. Mărturisesc deci și Francezii că ocrariul ante și postmeridian are de rezultat: personalități puține și o turmă de o mediocritate regretabilă. Dacă în țări străine găsim lucrurile acestea, nu înțeleg pentru ce noi am vorbi mai rău decât trebuie.

Pun foarte mult temei pe constatarea aceasta; căci pentru ea se pot aduce îndreptări cu mijloace *mari*; dar se pot aduce și cu mijloace *mici*. În școală se pot crea *curente mari de progres*, însă se pot crea și curente mici, de muncă zilnică, continuă, și munca aceasta continuă, zilnică, bine regulată,

printr'un program bun, este fără îndoială de foarte mare importanță. Numai în aparență chestiunea programului ante și postmeridian n'are legătură cu viața socială; are din contra legătură nu numai cu viața socială; dar și cu cea mai importantă chestiune, care poate privi un popor, cu puțința de progres sau cu progresul. Când Francezii constată că cu programul lor ante și postmeridian au mediocrități patente și numai prin excepție individualități, trebuie să trag concluzia că nu avem să renunțăm nici la cel mai mic mijloc care ar putea îndrepta ceva din această situațiune. Dacă orariul antemeridian cu libertatea de dezvoltare individuală de după amiază și cu puțința de a pune pe elevi să-și cultive propriile lor calități, care nu pot fi cultivate în școală, poate să ajute ceva la înmulțirea personalităților, cred că aceasta constituie o nouă calitate, de care trebuie să se țină seama.

Mă rezum așa: In orarul antemeridian, elevul e mai sănătos; lucrează mai bine, poate deveni mai repede o individualitate.

Cu aceasta am terminat. Voiu adăoga doar o singură notă, care m'a surprins într-o monografie despre acest orar, scrisă de un doctor: Am găsit că primii aderenți ai orariului antemeridian, au murit, unul la 1461, altul la 1458. Orariul acesta așteaptă deci de mult să i se facă dreptate. I-o fac astăzi, întregă, igieniști; i-o face țara celei mai active pedagogii. Măine și noi, căci suntem doar un neam de oameni deștepți, cari — pricep și iubesc propășirea.

No. curent	DIMINEAȚA	L A A M I A Z I	PREȚUL	A C A S A
C L A S A I				
1	Cafea cu pâine (o felie)	1 supalat (10 b.) ; 1 crenvișt (5 b.) și 1 felie de pâine (5 bani)	20 bani	Supă cu fidea ; cartofi cu carne ; friptură, la tingire cu cartofi
2	Ceai cu o felie de pâine	3 chiftele, o felie de pâine	De-acasă	Supă ; chiftele marinate ; friptură
3	" " " " " (1/4)	Brânză (1/2) de litră ; 4 castraveți ; pâine (1/2)	"	Supă ; sarmale ; tocană
4	" " " " " (mare) de pâine	4 chiftele și pâine	"	Supă cu fidea ; sarmale
5	Lapte (un pahar) cu pâine (1/2 din sfert)	Mezeluri (20 b.) ; pâine (1/4) 5 bani	25 bani	Supă ; tocană
6	Ceai cu pâine (1/4)	Salam de 20 bani, brânză (o bucățică de-acasă) ; pâine 1/4 (5 b.)	25 bani	Friptură
7	Lapte (cană) ; pâine (3 felii)	Brânză (1/2 de litră) ; 2 castraveți și pâine (mai 1/2)	De-acasă	Supă cu steluțe ; varză călită, cu friptură ; prăjitură
8	Ceai cu pâine și lapte ; o ceașcă	2 crenviști și pâine de 10 bani	20 bani	Mâncare cu cartofi
9	Cafea cu lapte ; pâine (5 b.)	Cașcaval de 10 bani (de-acasă) ; 1 franzelă și 2 gogoși	De-acasă și cump.	Supă ; carne cu castraveți
C L A S A II				
10	Ceai cu brânză	1 cârnat de 10 bani ; franzelă de 10 bani	20 bani	Supă ; carne cu varză ; fructe
11	2 covrigi	1 iaurt (cam acru) ; pâine de 5 bani	20 bani	Supă ; fasole-conserve ; mâncare cu sos
12	Ceai cu cornuri	4 crenviști ; pâine de 10 bani	30 bani	Sarmale ; curcan pe varză ; mandarine
13	Ceai	3 chiftele ; pâine de 10 bani („Am mâncat cu poftă“)	10 bani și de-acasă	Chiftele cu varză călită
14	Ceai	2 supalați ; pâine (de-acasă)	20 bani și de-acasă	Crenviști ; carne cu varză
15	Ceai	2 supalați (20 bani) și pâine (1/4) de-acasă	20 bani	Carne cu varză
16	Cafea cu lapte	1 iaurt (15 bani și jimblă (1/2))	—	Supă ; chiftele marinate ; friptură cu cartofi
17	Ceai cu pâine	1 supalat și pâine de 15 bani („Cam prost am mâncat“)	30 bani	Supă de găină ; rasol de găină ; ciulama de găină ; miel fript
18	Cafea cu lapte	2 chiftele și pâine	De-acasă	Supă cu găluști ; carne pe varză ; costițe de purcel
19	Ceai	Magiun de 10 bani și pâine de 10 bani „Potrivită“)	20 bani	Supă ; chiftele cu cartofi prăjiți ; varză cu carne
20	Ceai cu lapte și cu pâine	1 crenvișt ; magiun de 10 bani ; pâine de 10 bani	25 bani	—
21	Ceai	1 iaurt (15 bani) și pâine de 10 bani („Pâinea a fost bună“)	25 bani	Supă ; mâncare cu cartofi și sarmale
22	Nimic !	Magiun de 10 b. și pâine de 10 b. („Magiunul nu a fost bun“)	20 bani	Ciorbă de perișoare ; chiftele cu morcovi ; friptură la frigare ; compot de miere
23	Nimic ! (Cel din Chitila)	4 chiftele și pâine de 10 bani	10 bani și de-acasă	Mâncare de pui ; friptură
C L A S A III				
24	Cafea cu lapte	2 ouă fierte și puțin unt pe pâine	De-acasă	Supă ; carne cu morcovi ; friptură
25	Cafea cu lapte	Friptură ; 2 castraveți ; halva și pâine	De-acasă	—
C L A S A IV				
26	Lapte	1 crenvișt și pâine	20 bani	—
27	Cafea cu lapte	Mezeluri (20 bani) ; cașcaval (15 bani) ; Pâine (10 bani)	45 bani	Supă ; două ochiuri ; friptură
28	Cafea cu lapte (Cel în convalescență)	Magiun cu pâine	15 bani	Supă ; carne cu varză
C L A S A VI				
29	Ceai cu lapte	Mezeluri și pâine de 10 bani	30 bani	—
C L A S A VIII				
30	Ceai	O bucată de pâine !	—	Mâncare cu carne ; friptură